

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв
імені Валентини Волошиної
Кафедра вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**Формування творчих умінь учнів підліткового віку у процесі музично-
театральної діяльності**

Студентки 2 курсу МСз групи
Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
Спеціальності: 014 Середня освіта (Музичне мистецтво)
Додаткової спеціалізації: Художня культура
Ступеня вищої освіти: магістр
Бевз Оксани Вікторівни

Науковий керівник: **Онофрійчук Людмила Миколаївна**,
кандидат педагогічних наук, ст.викл.

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____
(підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2018 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ I. ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ ОСОБИСТОСТІ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ.....	6
1.1. Проблема формування творчих умінь у наукових дослідженнях.....	6
1.2. Функції музично-театральної діяльності у творчому вихованні школярів.....	18
Висновки до першого розділу.....	24
РОЗДІЛ II. ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ ТВОРЧОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ.....	26
2.1. Педагогічний вплив музично-театральної діяльності на формування творчих умінь учнів підліткового віку.....	26
2.2. Методи арт-терапії у творчому вихованні учнів підліткового віку	37
Висновки до другого розділу.....	45
РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	46
3.1. Діагностика рівня сформованості творчих умінь учнів підліткового віку.....	46
3.2. Хід та результати експериментального дослідження.....	54
Висновки до третього розділу.....	66
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Нині педагогічна наука розробляє парадигми компетентнісно зорієнтованого навчання та нові підходи до підготовки особистості до життя в сучасному динамічному світі. На думку фахівців, щоб освіта в новій школі України XXI століття була на високому рівні і стала цікавою для школярів, необхідна системна робота, ефективні напрацювання у вихованні творчої особистості, готової до самоосвіти й саморозвитку.

За концепцією «Нова українська школа» наголошено важливим пріоритетом діяльності МОН оновлення змісту освіти та введення компетентнісного підходу в середній школі, яка має стати осередком виховання справжньої духовності, дбати про спроможність кожної людини реалізувати та скеровувати свій потенціал.

У Рекомендаціях Європарламенту та Ради ЄС названі навички й вміння, які є важливими для перспективи досягнення компетентностей: творчість; критичне мислення; ініціативність; вміння розв'язувати проблеми; оцінка ризику; вміння приймати рішення; вміння конструктивно керувати емоціями; вміння співпрацювати в команді.

В контексті зазначених вимог процес формування творчих умінь учнів набуває важливого значення і залежить від впливу багатьох чинників. Музично-театральне мистецтво має безмежне поле художніх засобів виразності різних мистецтв, а також містить значний потенціал естетичного впливу на особистість. Воно стимулює розвиток емоцій, почуттів, гармонізує навколишню реальність, в якій можна навчитись визначати і розвивати свої потреби та інтереси. За допомогою перевтілення в художні образи відбувається невимушене засвоєння моральних норм, розвиток духовних почуттів, творчості.

Проблема творчих умінь і здібностей ґрунтовно досліджено у наукових працях знаних вітчизняних і зарубіжних філософів та культурологів (Г. Сковорода, М. Бахтін, М. Бердяєв, І. Зязюн та ін.), психологів і педагогів

(В. Роменець, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський, С. Сисоєва, Б. Теплов, О. Чаплигін та ін.). Актуальні теоретичні питання формування творчих умінь особистості, методологія розвитку в процесі музично-творчої діяльності – всі ці проблеми висвітлено у працях Б. Асаф'єва, Н. Ветлугіної, Б. Яворського та інших дослідників.

Багато вчених приділяє увагу різним формам музично-театральної діяльності і методам виховної роботи зі школярами. Ці питання ґрунтовно розкриті у науково-методичних розробках Т. Борисової, Т. Гризоглазової, О. Комаровської, Н. Миропольської, О. Хижної та ін.

В сучасних наукових працях педагогічного напрямку зросла увага до проблеми музично-театрального виховання школярів. Але, згідно аналізу художньо-педагогічної практики в загальному середньому закладі можна констатувати, що вона у більшості випадків має епізодичний характер.

Відсутність чітких методичних рекомендацій не дозволяє цілеспрямовано використовувати усі можливості цього синтетичного жанру в естетичному вихованні учнів.

Актуальність і недостатня теоретична та методична розробленість проблеми, потреби виховної практики зумовили вибір теми дипломної роботи: «Формування творчих здібностей учнів підліткового віку у процесі музично-театральної діяльності».

Об'єкт дослідження – процес естетичного виховання школярів у системі шкільної і позашкільної освіти.

Предмет дослідження – методика формування творчих умінь учнів підліткового віку у процесі музично-театральної діяльності.

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити методику, яка забезпечить високий рівень сформованості творчих умінь підлітків у процесі музично-театральної діяльності.

Завдання дослідження:

1. Розкрити зміст і структуру поняття «творчі уміння» в науковій літературі.

2. Обґрунтувати освітньо-виховні функції дитячого музичного театру.

3. Виявити психолого-педагогічні умови формування творчих умінь підлітків у процесі музично-театральної діяльності.

4. Виокремити критерії та рівні сформованості творчих умінь учнів підліткового віку у процесі музично-театральної діяльності.

5. Розробити й експериментально перевірити методику формування творчих умінь учнів підліткового віку у процесі музично-театральної діяльності.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз філософської, психолого-педагогічної, музично-наукової і методичної літератури з досліджуваної проблеми, узагальнення теоретичних та експериментальних даних); емпіричні: спостереження, опитування, анкетування, творчі завдання, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний).

Практичне значення отриманих результатів полягає у виявленні шляхів і засобів активізації формування творчих умінь підлітків у процесі художньої діяльності; визначенні умов організації колективного та індивідуального навчання в музично-театральному колективі; узагальненні й поширенні досвіду роботи щодо організації і проведенні культурно-просвітніх заходів. Результати дослідження можуть бути використані у навчально-виховному процесі дисциплін художнього циклу.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ І.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ ОСОБИСТОСТІ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

1.1. Проблема формування творчих умінь у наукових дослідженнях

Сучасне суспільство ставить особливі вимоги перед особистістю: самостійність, креативність, індивідуальність, спроможність знайти вихід з нестандартної ситуації. Визнається самотність і унікальність кожної людини.

Проблема творчості завжди була об'єктом зацікавленості різних дослідників. Вчені здебільшого визначають *творчість* як процес створення нового, адже творчість — це можливість винаходити щось таке, про що не було відомо раніше.. Проблема творчості як одна з визначальних у сфері самопізнання людини набула всебічного наукового дослідження в різних галузях гуманітарних знань.

Н. Бердяєв вважав, що творчість – це єдиний вид діяльності, який робить людину людиною. В. Роменець вважає творчість втіленням певної ідеї в певному результаті. Отриманий продукт, на думку автора, не обов'язково повинен мати речову природу, він може бути й ідеальним. Дослідник акцентує на комунікативній функції творчості, оскільки саме вона і є стрижнем комунікації, продуктивність якої можлива за умови оригінальності результату творчості: «Оригінальність, – зазначає дослідник, – насамперед виявляється у творчому стилі методики людини, багатстві її індивідуальної культури» [84, с. 14-16].

Я. Пономарьов розуміє творчість як механізм розвитку, обґрунтовує концепцію творчості як психічного процесу. На думку вченого, творчість є атрибутом матерії, її невід'ємною властивістю [77].

Л. Виготський головною ознакою творчості вважав новизну створеного продукту. Він обґрунтував вирішальне значення уяви і фантазії як основи

художньої, наукової та психічної творчості [20, с 23].

Сухомлинський В. зазначає, що творчість - це не сума знань, а особлива спрямованість інтелекту, особливий взаємозв'язок між інтелектуальним життям особистості та проявом її сил в активній діяльності. Я б назвав творчість самою суттю життя в світі знань і краси. Творчість - це діяльність, в якій розкривається духовний світ особистості, це своєрідний магніт, який притягує людину до людини.

І. Глібов конкретизує зазначену точку зору на матеріалі музичної творчості: «...будь-який творчий винахід є комбінуванням по-новому попередніх даних». Тому шлях до творчості через відтворення автор не вважає хибним, а навпаки: „... для музики – це найхарактерніша ознака, вона завжди імпровізується й живе у живому процесі відтворення й інакше жити не може” [27, с. 13-17].

Центральною ланкою творчості, за висновками багатьох дослідників, є творча особистість [2]. Творча особистість є складною психологічною структурою, що включає ряд індивідуальних особливостей, розвинені творчі здібності, творчу мотивацію, творчі вміння, що надають їй можливість створювати якісно нові духовні цінності. Здібності як індивідуальні особливості складають одну з головних умов успішності творчої діяльності особистості.

Розвиваючись на основі задатків, здібності є функцією не задатків як таких, а їх розвитку. Здібності не зводяться до знань, вмінь та навичок, вони, за С. Рубінштейном, взаємозумовлені: з одного боку, здібності – це передумова для оволодіння знаннями і вміннями, з іншого, – у процесі такого опанування відбувається формування здібностей.

В структуру творчих здібностей Б.Теплов і Г.Костюк включали різні елементи, оскільки структура визначається особливістю діяльності, в якій вони існують. Кожна діяльність, на їх думку (творча також), включає знання, уміння, навички, операції і пов'язані з ними психічні особливості, необхідні для успішного її виконання. Між знаннями і здібностями існує взаємозв'язок:

накопичення знань залежить від здібностей, а в результаті знань розвиваються здібності.

Творчі здібності в сучасній психолого-педагогічній літературі (В. Коган, В. Тушева) розглядаються як індивідуально-особистісне поєднання якостей і рис особистості, що дозволяють здійснювати пошук, використовуючи при цьому нестандартні способи дій, вирішувати інтелектуальні й життєво необхідні завдання з установкою на відкриття нового, незнайомого для себе; як синтез властивостей і особливостей особистості, що характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду діяльності і зумовлюють рівень її результативності [50; 98].

Кожна діяльність включає ряд дій: пізнавальних, розумових, практичних. Окремі дії, повторюючись стають операціями. Г. Костюк акцентує увагу на відмінності між здібностями особистості і фактичним рівнем знань, умінь і навичок, оскільки творчі здібності виявляються не лише в засвоєнні і використанні накопичених знань, а і в тому, як людина на основі цих знань вирішує нові завдання, творить нове. Отже, знання є одним із важливих елементів структури творчих здібностей.

Для вивчення здібностей важливими є концептуальні положення Б. Теплова, а саме: здібності – це такі індивідуально-психологічні особливості, які мають відношення до успішного виконання певної діяльності; здібності не зводяться до наявності знань, вмінь та навичок особистості, але від них залежить успішне їх формування; здібності не можуть бути природженими. Природженими можуть бути лише задатки, що є основою розвитку здібностей. Самі ж здібності стають результатом цього розвитку. Здібність – поняття динамічне. Воно існує тільки в русі, в розвитку, у процесі тієї чи іншої діяльності; здібності не тільки існують, а й відтворюються в діяльності, вони створюються цією діяльністю; можливість успішного виконання діяльності визначається якісним збігом окремих компонентів здібностей (обдарованість) [97, с. 42].

В сучасній музичній педагогіці активізації творчої діяльності учнів сприяє ряд факторів, а саме: необхідність всебічного розвитку особистості дитини; природна активність учня, яка найбільш повно проявляється в його творчій діяльності. Активізація пам'яті, мислення, спостережливості, творчості школярів на уроках музичного мистецтва сприяє розвитку музичних здібностей, творчої фантазії, музичного слуху, виробленню навичок вільного оперування музично-слуховими уявленнями. Л. Виготський писав: «Якщо розуміти творчість в її смисловому, психічному значенні як створення нового, то легко дійти висновку, що творчість властива всім». Концептуально значущими для педагогіки і психології є положення Л. Виготського про те, що творчість існує «всюди, де людина уявляє, комбінує, змінює і створює щось нове» [20, с. 88].

Н. Ветлугіна стверджує, що для розвитку творчості кожного школяра потрібно створювати необхідні передумови. Лише в умовах різнобічної підготовки народжується інтерес до всього оточуючого, а це і є справжнім джерелом для вияву готовності до творчості, міцна база для розвитку спеціальних здібностей [17, с. 163-165].

Вона переконливо доводить, що розвиток процесу творчості відбувається за умов:

- 1) появи та становлення форми діяльності;
- 2) утворення художнього образу в уяві школярів (задум – пошук – втілення);
- 3) послідовно змінюваних стосунків між вчителями та учнями (демонстрація процесу творчості – часткова участь у ньому – самостійна творча праця школярів) [17].

Для творчої особистості характерні такі риси:

- висока самооцінка;
- відкритість новим ідеям;
- стійкість до невизначеності;
- незалежність;

- наполегливість;
- вміння відчувати проблему;
- гнучкість;
- відсутність оціночних критеріїв (хороші чи погані) по відношенню до життєвих ситуацій.

На думку С. Сисоевої, фундаментом творчої особистості є креативність; результатом творчого процесу є створення нових матеріальних об'єктів, нове творче досягнення; вияв творчих якостей зумовлюють здатність до творчості; творчі можливості учня – це самостійна, динамічна система творчих якостей його особистості, пов'язана з інтелектом, умовами розвитку, яка реалізується не тільки в діяльності, а й у процесі його самореалізації; творче самовираження – це здатність учня будувати свій внутрішній світ, самого себе в цьому світі. Структуру творчої особистості школяра можна охарактеризувати за двома напрямками: монофакторної теорії (визначає існування певних творчих здібностей) та мультифакторної (розглядає творчу особистість як сукупність незалежних якостей, які визначають неповторну індивідуальність) [93, с.117].

Творча особистість може заглибитись у сутність ідеї і втілити її в реальність, отримати практичний результат, незважаючи на перешкоди [8, с.49]; інтелектуальна активність, творче мислення та творчий потенціал – ось основні характеристики творчої особистості [47]; вона мислить, переживає почуття й розвиває уяву, зберігає високий рівень енергопотенціалу і психомоторики [48]; її характеризує сміливість та емпатія у ставленні до людей, здатність до винахідливості, вміння вирішувати конфліктні ситуації [94, с 32-35].

За М. Коганом, творчий розвиток школярів можливий тільки при умові творчої діяльності, що сприяє вихованню творчого смаку, розширює знання у галузі різних видів мистецтва, спрямовує на розвиток здібностей особистості до художньої творчості [50].

Однією з вирішальних умов успішного оволодіння тією чи іншою діяльністю є активне позитивне ставлення до неї, зацікавленість нею, здатність займатися нею, яке перетворюється у пристрасну захопленість. Істотну роль відіграє чуття задоволення від розумової діяльності, радість творчості та наявність таких властивостей особистості як цілеспрямованість, наполегливість, зосередженість, працездатність, організованість.

В контексті даного дослідження процес *формування творчих умінь* особистості можна відобразити за схемою: творчість → творча діяльність → творча особистість → творчі здібності → творчі уміння. Ці поняття знаходяться в діалектичному взаємозв'язку і взаємозалежності.

Діяльність як психологічний феномен має свою структуру, яка репрезентована наступною схемою: *мета – мотив – спосіб – результат* (системно-структурний аналіз психологічних досліджень). *Мета* діяльності визначається потребами особистості (об'єктивною метою), яка сприймається як суб'єктивна та в психологічному аспекті особистісно перетворена [77].

Активність і наполегливість як важливі якості у роботі виникають при наявності цілей, через які визначаються позиції та інтереси особистості. Всі вони є джерелом інтенсивних почуттів, що відображають її готовність до творчої діяльності. Ініціативність, активність особистості, готовність до творчої діяльності розглядається як цілеспрямований прояв особистісних властивостей, мотивів, почуттів, переконань, поглядів, настанов, вольових та інтелектуальних якостей, знань, вумінь та навичок [63].

Мотив як психічне явище став усвідомленим спонуканням до визначеної діяльності. Повноцінна *мотивація* є необхідною умовою успіху творчої діяльності особистості, що виявляється передусім у позитивному ставленні до неї. Спосіб її виконання є психологічною підструктурою діяльності, до якої належать знання, навички й уміння [77].

На думку І. Якиманської, у творчій діяльності кожна особистість прагне до розкриття власних природних можливостей, однак все залежить від

її особистої організованості Основна властивість *результатів* діяльності – відповідність меті. [107, с. 22].

П. Блонський розкрив зміст художнього виховання таким чином – воно сприяє всебічному розвитку особистості учня. Вчений вважав необхідність формування творчої особистості головним завданням школи. Творча особистість не є пасивним споглядачем, а виконує роль активного учасника творчої діяльності. Тільки у поєднанні знань і художньої діяльності, можна виховати волю, інтелект і характер особистості. Активність і самостійність слід стимулювати на основі інтересу до навчання, а це в свою чергу допоможе розвинути здібності особистості [13, с. 28].

Практичні, наукові, мистецькі вміння включають спільні психічні властивості, які набувають специфічних ознак у кожній діяльності відповідно до її змісту. Уміння потенційно можуть проявитись у відповідній творчій діяльності.

Здібності виявляються не тільки в тому, як особистість засвоює та відтворює набуті знання і вміння, але й як розв'язує нові завдання, відтворює їх на практиці. Вмілість у тій чи іншій галузі діяльності визначається тим, як знання скеровані на діяльність, яким чином забезпечується їх досконалість та продуктивність.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що існують різні підходи до визначення дефініції «уміння». Беспосередній зв'язок умінь із знаннями розглядається як розуміння справи, на що вказує значення самого слова «уміння» (від слова «ум» – розум) [100, с. 80].

Це поняття розуміється як системне явище, що включає взаємопов'язані компоненти, які забезпечують творчу діяльність [93]; як здібність особистості виконувати дії на основі власного досвіду [76].

Навчальні вміння можна класифікувати за характером діяльності. А. Усова і А. Бобров визначають такі їх різновиди: пізнавальні, організаційні, практичні, оцінні та вміння самоконтролю. Пізнавальні вміння можна поставити на перше місце, тому що від них залежить оперативність в

оволодінні новими знаннями і вміннями. Вченими розроблена методика формування узагальнюючих умінь, яка включає якість переносу їх при вирішенні широкого кола завдань у будь-якій практичній діяльності [100].

Основними ознаками уміння є гнучкість (здібність раціонально діяти в різних умовах); стійкість (збереження точності й темпу дії); міцність (уміння не втрачається в той період, коли воно практично не використовується); максимальна наближеність до реальних умов і завдань.

Творчі уміння, які відображають індивідуальні риси особистості та дослідницькі уміння Г. Нікітіна і В. Романенко відносять до основних умінь у діяльності. На будь-якому рівні діяльності творчі уміння поділяються на три ступені – базовий, професійний і вищий. У педагогічних умовах пропонується такий варіант рівнів:

- творчі уміння вищого ступеня (імпровізаційні уміння, які сприяють становленню механізму таланту учня);
- творчі уміння професійного ступеня (спеціальні уміння, які пов'язані із основним видом творчої діяльності і сформовані за допомогою вчителя);
- дослідницькі уміння (набуваються учнем завдяки взаємодії із вчителем) [66, с.160].

Творчі уміння вказують на вищий продуктивний рівень активності особистості, відображаючи її гуманістичну й прогресивну спрямованість і має такі характерні ознаки як новизна, оригінальність, значущість для самої особистості чи усього суспільства. Структуру умінь складають знання, навички і творче мислення, яке ґрунтується на творчій діяльності й визначає рівень майстерності.

Для того, щоб кожна дитина могла розкрити свої внутрішні сили і творчий потенціал, необхідно організувати відповідне педагогічне керівництво. Діти із задоволенням пізнають щось нове, невідоме, що стимулює до навчання. З метою розвитку потенційних можливостей учнів, необхідно на кожному занятті застосовувати системно-ігрові творчі вправи і завдання, які нададуть поштовх до розвитку інтелектуальної та творчої сфери

діяльності. Швидке набуття знань та умінь, закріплення й ефективного застосування їх на практиці є основою для розвитку творчих здібностей учнів. За даними психологів, це також є стимулом для розвитку психічних процесів – пам'яті, уваги, уяви, асоціативності, абстрактності мислення, швидкої реакції.

Важливим відкриттям сучасних наук про людину є теорія функціональної асиметрії мозку. Як свідчать дослідження, ліва й права півкулі відрізняються за здатністю сприймати довкілля, оцінювати його та запам'ятовувати. За твердженням вчених, ліва півкуля головного мозку забезпечує функціонування раціонально-логічного мислення, переробку інформації, побудованої алгоритмічно. Права півкуля „відповідає” за емоційно-образне опрацювання інформації. Такий спосіб мислення як інтуїція, «прозріння», - ця функція належить саме правій півкулі [108].

Правопівкульні механізми, на думку психологів, забезпечують творчий характер мислення людини, відповідають за її креативність.

Освітній процес спрямовує розвиток мислення учнів переважно до лівої півкулі головного мозку, організовуючи їхню інтелектуальну діяльність. Механізми образного мислення в існуючій системі освіти значно менше завантажуються, і тому вони розвиваються повільніше, навіть поступово гальмуються. Наслідком такого навчання є згасання притаманних дітям таких особливостей, як багата фантазія, творча уява, яскрава асоціативність сприймання тощо.

Завдяки творам мистецтва відбувається активізація зорових, слухових та інших рецепторів з наступною зміною фізіолого-біологічних ритмів організму (Л. Виготський, Є. Крупник, О. Леонтьєв). Образність, уява, фантазія - ці елементи творчого мислення, що активізують емоційно-чуттєву сферу людини краще розвиваються під впливом мистецтва. Естетичні емоції супроводжуються напруженням інтелектуальних сил, які об'єднують пізнання з естетичними переживаннями.

За своєю природою дитяча творчість синтетична і часто має імпровізаційний характер. Б. Теплов відзначає, що творча діяльність найбільш властива дітям, але вона виявляється дуже нерівномірно в різних видах художньої діяльності.

В музичній творчості, наприклад, провідну роль відіграє синтез абстрактного і конкретного мислення, логіки і інтуїції, уяви і творчої активності, здатність швидко приймати рішення. Творчість учнів пов'язана з самостійними діями, з уміннями оперувати музично-слуховими уявленнями, застосовувати знання і навички у різних видах творчої музичної діяльності: інсценуванні пісень, створенні нових мелодій, музичних імпровізацій на різноманітні образи і сюжети.

Багатьма музикантами-педагогами розкриті різні аспекти творчого розвитку учнів на уроках музики. Г. Рігіна досліджувала суть вокальної імпровізації як інтуїтивного процесу. На думку педагога, заняття вокальною імпровізацією не тільки творчо активізує дитину, але й впливає на розвиток її вокально-слухових здібностей. Успіх учнів у імпровізаційній творчості залежить від майстерності учителя створювати проблемні ситуації і від того, наскільки гармонійно імпровізація включена в урок [81].

Отже, творчі уміння – результат оволодіння творчою дією за допомогою інтелектуальної, художньо-практичної діяльності. Творчі уміння передбачають самостійність вирішення творчих завдань, опанування спеціальних знань та їх практичне застосування. Таким чином, процес формування творчих умінь забезпечується комплексом індивідуально-психологічних властивостей особистості (пам'ять, увага, почуття, уява, мислення, воля), необхідних для здійснення творчої діяльності шляхом стимулювання внутрішніх настанов особистості до їх удосконалення.

1.2. Функції музично-театральної діяльності у творчому вихованні школярів

Основна роль у процесі формування естетичного ставлення до мистецтва належить музиці. На наш погляд, урок музичного мистецтва як шкільна навчальна дисципліна не повністю реалізує свої виховні можливості в навчально-виховному процесі. Тому важливо залучати учнів до позаурочної музичної діяльності, що актуалізує сферу художньо-естетичного виховання, сприяє формуванню мотиваційних орієнтацій до художньої творчості; стимулює до накопичення знань та емоцій; гармонізує комунікативну сферу. Розширюються можливості для активного формування і вдосконалення творчих умінь та особистісних якостей.

Важлива роль в цьому належить спеціально організованій виховній роботі, яка доповнює і поглиблює процес класно-урочного навчання. Для визначення її окреслено широке термінологічне поле: «позаурочна», «поза навчальна», «позакласна». Всі ці види діяльності спрямовані на виховання гармонійної творчої особистості.

Позакласна робота є органічною частиною навчально-виховного процесу, який на сучасному етапі шкільної освіти має свої особливості. Це зумовлено, по-перше, процесом модернізації сучасного освітнього процесу і, по-друге, все зростаючим потоком інформації, де одним з головних критеріїв ставлення учня до знань є наявність вмінь ними скористатися на практиці.

Отже, самодіяльність, організована відповідним чином, є невід'ємною складовою позаурочної виховної роботи. Саме завдяки творчості в позаурочний час збагачується емоційне життя школярів, розкриваються задатки й формуються здібності. «Творча діяльність, що відповідає прагненням і нахилам вихованця, сприяє тому, що у його моральному обличчі переважають позитивні якості, що особливо важливо, особистими моральними зусиллями усуваються негативні», – зазначав В.Сухомлинський [95, с. 152-160]. Тому включення учнів у різні види творчої діяльності – одне з головних завдань позаурочної виховної роботи.

Позаурочна виховна діяльність з учнями характеризується застосуванням варіативних форм, конкретика яких зумовлюється виховною метою і знаходить вияв у кількох її різновидах.

Колективно-масова, що охоплює одночасно значну кількість учнів як слухачів, глядачів або учасників колективних заходів. Така форма розвиває пізнавальний інтерес, творчу активність, підвищує інтерес до знань, активізує волю, увагу учня. Різновидами колективно-масової форми є лекції-концерти, культпоходи, тематичні вечори, вечори-зустрічі з відомими людьми, участь в художній самодіяльності, творчих оглядах-фестивалях, виставках, звітах аматорських гуртків.

Групова форма об'єднує учнів для проведення виховних заходів у позаурочний час за певною програмою. Найпоширенішими груповими формами позаурочної діяльності є гуртки, клуби, студії та об'єднання за інтересами. Позаурочна виховна діяльність – це сфера формування різноманітних інтересів школярів, джерело виникнення нових, більш конкретних, спрямованих на творчу самореалізацію та розвиток здібностей. Саме інтерес, зацікавленість, жага пізнання, потреба у спілкуванні, бажання самовдосконалення є головними консолідуючими чинниками гурткової діяльності підлітків у позаурочний час. Заняття в гуртках зближує учнів, пробуджує почуття відповідальності, колективізму, рівноцінності з партнером у будь-якій творчій взаємодії, створює умови для вияву творчих здібностей і доцільного проведення часу. Діяльність гуртків музично-естетичного напрямку спрямована на розвиток естетичних смаків школярів, розуміння ними краси мистецтва, природи, людських стосунків. У проведенні експериментального дослідження ми спирались саме на гурток музично-театральної творчості як найбільш ефективну форму роботи, з нашої точки зору, для реалізації розробленої методики формування творчих умінь учнів 5-7 класів.

Індивідуальна робота під керівництвом вчителя, вихователя ініціює самостійність у здобутті та поглибленні теоретичних знань,

практичних вмінь і навичок. Вона сприяє творчому самовираженню особистості учня в поліаспектних видах художньої діяльності.

Формування творчих умінь засобами музично-театрального мистецтва передбачає: організацію навчально-виховного процесу з урахуванням індивідуальної зорієнтованості; створення художньо-естетичного середовища; предметної зорієнтованості художньої освіти; матеріально-технічного забезпечення; сформованості фонду музичного матеріалу і методичної літератури. Специфікою музично-театральної діяльності є різновіковий склад її учасників, тобто тісна взаємодія учнів різного віку на основі спільних інтересів, зацікавленості: молодші учні вчать поважати старших; старші, піклуючись про молодших, допомагають їм, виявляють вимогливість, турботу. У різновіковому об'єднанні максимально забезпечується творча самореалізація кожного школяра. Готовність вчителя, вихователя враховувати ці особливості діяльності в позаурочний час впливатиме на її результативність, оскільки завдання освіти і виховання полягає саме в тому, щоб створити максимально сприятливі умови для формування і розвитку індивідуальних здібностей та реалізації творчого потенціалу кожного учня.

Взаємодія в системі «вчитель-учень» повинні бути побудовані на основах гуманізації і демократизації. Демократизація виховних відносин передбачає такі принципи: рівність прав вчителя і учня; право учня на вільний вибір; право на власну точку зору; стиль відносин вчителя і учнів – не забороняти, а спрямовувати, не змушувати, а переконувати, не обмежувати, а надавати свободу вільного вибору [89, с. 42].

Музика володіє безмежними можливостями емоційного впливу на людину: пробуджує думки, асоціації, виражає ідеї, особливо у синтезі зі словами і сценічною дією. Одним із важливих різновидів мистецтва є музичний театр. Науковий аналіз літератури показав необхідність серйозного вивчення даного феномену.

Для цього необхідно: по-перше, зробити короткий огляд становлення музичного театру як виховного та розважального жанру, який пов'язаний з дитячим театром; визначити їх загальні та відмінні властивості. По-друге, виявити можливості впровадження елементів театралізації у навчально-виховний процес загальноосвітніх закладів. По-третє, розробити методiku формування творчих умінь в процесі музично-театральної діяльності та визначити її значення у загальновиховному процесі.

Аналіз досвіду роботи позашкільних закладів виокремив дитячі музичні театри в якісно нову цілісність, що має спільні об'єкт, мету, завдання та узгоджені дії. Оскільки специфічність музичного самодіяльного театру обумовлена належністю як до сфери освіти, так і до сфери культури, що сприяє створенню унікального ефекту взаємодії мистецтва та освіти, який розкривається у музичних театрах-студіях, орієнтованих не тільки на активізацію художньої діяльності вихованців, а й на ранню професіоналізацію.

Музичний театр – театральний жанр, в якому важливе місце належить музиці (вокальній або інструментальній), котра окреслює структуру твору, посилює художній образ сценічної дії, передає емоційно-почуттєвий зміст, закріплює позитивний емоційний досвід. Головними особливостями музичного театру є: музично-мовний стиль, художня діяльність, колективні творчі методи. Поєднання різножанрових, різностильових художніх елементів музично-театральної діяльності веде до цільової злагодженості. Музичний театр дає підліткам можливість обрати жанр діяльності, в якому вони зможуть проявити творчу активність, розвинути комунікативні здібності, психічні функції.

Відповідно до логіки дослідження історичного контексту становлення музичного театру та специфіки підліткової творчості, визначено освітньо-виховні функції музичного театру (за М. Лавриш).

1. *Естетична* (формування естетичної мети; естетичне ставлення до театральної справи, що розкриває творчі здібності підлітків і прискорює їхній загальний розвиток).

2. *Соціально-виховна* (створення колективу, формування потреби виконувати все якнайкраще, вміння протистояти негативним соціальним впливам).

3. *Педагогічна* (організація виховних та навчальних занять, формування світогляду, емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва).

4. *Змістовна* (залучення учнів до культурного середовища, формування досвіду сценічної діяльності та виконавської майстерності).

5. *Художньо-творча* (розкриття творчих здібностей, особистісних якостей, які дають змогу створювати образ).

Педагогічно організоване виховання у позаурочний час передбачає систему дій вихователя й вихованців, здійснюваних ними у процесі оптимальної реалізації виховного процесу. Стрижнем такої організації позаурочної виховної діяльності є загальнопедагогічні принципи, що враховують закономірності виховання. За С. Гончаренком, принципи виховання – це “система вимог, що охоплює всі сторони процесу виховання й відображає результати узагальнення досвіду виховної практики” [29, с.102].

Одним із головних є *принцип безперервності* загального розвитку особистості, зорієнтований на формування творчих якостей та здібностей школяра у певному віковому періоді.

Сутність *принципу природовідповідності* полягає у врахуванні анатомо-фізіологічних, психологічних, вікових, генетичних, національних, регіональних особливостей.

Принцип культуровідповідності передбачає відношення між вихованням і особистістю як людиною культури. Культурне ядро змісту виховання складають загальнолюдські, загальнонаціональні цінності культури.

Реалізація *принципу гуманності* і поваги до особистості у поєднанні з високою вимогливістю полягає: у створенні умов для максимальної реалізації творчого потенціалу особистості в сучасному соціокультурному середовищі, що, за А. Маслоу, є найголовнішою її потребою; у створенні справді людських стосунків, за В. Сухомлинським, між педагогами і вихованцями.

Принцип творчої активності вимагає застосування активних методів і прийомів з актуалізацією творчого мислення і творчого підходу до своєї діяльності.

Згідно з принципом особистісно орієнтованого навчання, особистість учня є активним суб'єктом виховного процесу, що веде до виявлення їх творчих можливостей і самореалізації у різних видах діяльності.

Принцип оптимістичного прогнозування, який спрямований на виявлення, підтримку і проектування позитивних якостей особистості, формує відчуття успіху.

Принцип ціннісно-сислової спрямованості виховання передбачає створення умов для усвідомлення кожним учнем смислу життєдіяльності. Ядром особистісного смислу є мотив, а смислоутворюючі мотиви – це ті, що впливають на формування світогляду й цілісну систему особистісних смислів та процес становлення особистості (О. Леонтьєв).

Таким чином, принципи виховання є визначальними для процесу формування творчої особистості, вони детермінують його зміст, організаційні форми і методи.

Висновки до першого розділу

Вивчення літератури з проблем виховання творчої особистості, теоретико-педагогічних засад цього процесу свідчить про значні досягнення науки і практики в цій галузі. Проте аналіз наукових праць виявив і недостатню розробленість можливостей формування творчих умінь підлітків у процесі музично-театральної діяльності. Склалося протиріччя між

соціальною значущістю для суспільства творчої особистості та рівнем теоретичного і практичного вирішення цієї проблеми.

Констатовано: творчістю рухає не якась абстрактна ідея, а живі почуття, переживання подиву, співпереживання, радості, постійне звертання до кращих зразків мистецтва, прагнення до самореалізації, що вимагає нового погляду на освіту, забезпечення відповідних методів творчого виховання. Творчу особистість ми розглядаємо як вияв людської неповторності, індивідуальності, унікальності, таланту, добропорядності, здатності до творення самої себе.

РОЗДІЛ II.

ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ ТВОРЧОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

2.1. Педагогічний вплив музично-театральної діяльності на формування творчих умінь учнів

У сучасному суспільстві спостерігається підвищення соціального престижу інтелекту і наукового знання. Сучасні діти знають набагато більше, швидше вирішують логічні завдання, ніж їх однолітки десять - п'ятнадцять років тому, але вони значно рідше дивуються і захоплюються, обурюються і співпереживають, все частіше виявляють байдужість, неемоційність.

Художньо-естетичне виховання займає важливе місце і є пріоритетним напрямком в змісті виховного процесу. Важливим завданням є формування у дітей естетичних інтересів, смаків, потреб, а також творчих здібностей і умінь.

Театр як видовищний вид мистецтва представляє собою синтез різних мистецтв - літератури, музики, хореографії, вокалу, образотворчого мистецтва. Синтез мистецтв - органічне поєднання різних мистецтв або видів мистецтва в художнє ціле, яке естетично організовує матеріальну і духовну середу буття людини і має на увазі створення якісно нового художнього явища. Об'єднання мистецтв відбувається через потребу в комплексному освоєнні і зображенні дійсності, багатогранному емоційному впливу на сприйняття людини. За концепцією Ф. Шеллінга, Р. Вагнера, синтез мистецтв надає художній творчості нові резерви і додаткові можливості в освоєнні світу.

Театр - один з найдемократичніших і доступних для дітей видів мистецтва, він дозволяє вирішувати багато актуальних проблем педагогіки і психології, пов'язаних з художнім і моральним вихованням, розвитком комунікативних якостей особистості, пам'яті, уяви, фантазії, ініціативності, розкутості.

З давніх часів різні форми театрального дійства були самим наочним і емоційним способом передачі знань і досвіду в людському суспільстві. Пізніше театр, як вид мистецтва, став не тільки засобом пізнання життя, а й школою морального і естетичного виховання підростаючих поколінь. Долаючи простір і час, поєднуючи можливості декількох видів мистецтв, театр має величезну силу впливу на емоційний світ дитини: застосовується художнє слово, наочний образ, музичний супровід. Заняття сценічним мистецтвом не тільки вводять дітей у світ прекрасного, але і розвивають сферу почуттів, здатність до співчуття, пробуджує радість від співучасті у казковій театральній дії, у святі, веселошах.

Для того, щоб учні проявили себе у творчості, необхідно збагачувати їх життєвий досвід яскравими художніми враженнями, надавати необхідні знання і вміння з самого раннього дитинства: заохочувати дитину до музики, театру, літератури, живопису. Саме завдяки багатому художньому досвіду у дитинстві, у майбутньому особистість зможе краще, яскравіше розкрити свої здібності, творчі можливості і проявити їх в різних видах діяльності.

Видатний французький просвітитель XVIII ст. Ф. Вольтер вважав, що людський розум для удосконалення моральних вчинків не придумав нічого благороднішого і кориснішого, ніж театральні видовища. Театр як один з найдемократичніших видів мистецтва, дозволяє вирішити актуальні проблеми сучасної педагогіки і психології, які пов'язані з художньою освітою та моральним вихованням особистості, формуванням естетичного смаку; розвитком комунікативних якостей; вихованням волі, розвитком пам'яті, уяви, ініціативності, фантазії, мови (діалогу і монологу); створенням позитивного емоційного настрою, зняттям напруження, вирішенням конфліктних ситуацій через гру. Головним є те, що театр розкриває духовний і творчий потенціал учнів-підлітків і надає реальну можливість адаптуватися у соціумі.

Одним з найбільш розповсюджених видів дитячої творчості є театралізована гра, яка виховує кмітливість, організованість, вміння діяти і

спілкуватись. У театралізованих іграх переплітаються різні види мистецтва. Синтез музичного та театрального мистецтв дозволяє використовувати такі жанри, як спектакль-пантоміма, вистава-опера, мюзикл і музична казка, які відзначаються метафоричністю, багатством художніх засобів виразності.

Театралізація як найцікавіша форма колективної творчості відповідає найрізноманітнішим творчим здібностям школярів: акторським, режисерським, музичним, організаторським. Театральні прийоми спрямовані на зняття напруги, позбавлення комплексів, через сценічну гру, розвиток культури мовлення, відчуттів та вмінь працювати в колективі. Творчий розвиток дітей засобами театралізованої гри пов'язаний із необхідністю розвитку акторських задатків і здібностей, сценічної свободи, широкого діапазону емоційних реакцій. В театральній діяльності є певні складності – координація рухів, голосу (декламація, спів), слуху (своєчасні репліки, спів під супровід музичного інструменту, фонограми), акторська гра.

Театралізовані ігри розрізняються відповідно до провідних засобів емоційної виразності і поділяються на дві групи: режисерські та ігри-драматизації [16, с. 150]. «Режисерські» ігри: настільний тіньовий театр, ляльковий театр, де дитина говорить, виконує різноманітні дії за ляльку і виступає як «режисер» дії. В іграх-драматизаціях діти вчаться діяти за композиційним задумом на сюжети казок, оповідань, вносити елементи творчості, застосовуючи костюми і реквізит.

За методикою видатного українського педагога В. Верховинця розроблений алгоритм підготовки і проведення музичних ігор: утворення кола, розучування пісні, призначення дійових осіб, ознайомлення з грою, вивчення танцювальних рухів. Репертуар своєї збірки «Весняночка» автор побудував на основі фольклорного матеріалу, власних творів та кращих зразків заново переосмисленої музично-ігрової дитячої літератури своїх сучасників.

Театралізовані ігри охоплюють: літературну діяльність (складання, інсценування своїх творів), образотворчу діяльність (малювання декорацій, виготовлення атрибутів), музичну діяльність (виконання пісень, інсценування музичних творів).

Через театралізовану гру учні мають можливість втілитись в образ будь-якого героя, відображати різні характерні образи і переживати безліч життєвих і фантастичних ситуацій.

У процесі музично-театральної роботи великого значення набуває комплекс методів творчого виховання – методи стимулювання сприймання та інтерпретації творів мистецтва; методи сприйняття творчості в художній діяльності, які включають наступне: емоційний вплив на учасників театрального колективу (бесіди, повідомлення, аналіз матеріалу); музичний розвиток учнів на народному, класичному, естрадному репертуарі; репетиції і виступ перед глядачами; індивідуальний підхід у вивченні сценічно-музичного матеріалу; метод прикладу; самостійна інтерпретація драматургічного матеріалу; передбачення публічного успіху.

Використання комплексу методів передбачає стимулювання творчої активності учнів і водночас підвищення ефективності засвоєння ними програмового матеріалу. Варіативність художнього матеріалу, різноманітність методів і прийомів підпорядковані головній меті – визначити форму і зміст театралізованих ігор для зацікавлення школярів і залучення їх до художньої діяльності.

У представленому дослідженні формування творчих умінь розглядається як цілісний інтегративний педагогічний процес, який включає організаційні, навчальні, художні дії, спрямовані на виявлення та розвиток творчого потенціалу підлітків, стимулювання пошукових дій в процесі занять у музичному театрі. Досягнення педагогічного ефекту у процесі навчання та виховання зумовлюється правильним педагогічним керівництвом музично-театральною діяльністю школярів, що стимулює творче самовираження та самовдосконалення учнів.

На наш погляд, розвиткові творчих умінь учнів, активізації їхньої уваги, мислення, емоцій, уяви найбільш сприятимуть такі **педагогічні умови**:

– *синтез засобів художньої виразності музичного і театрального мистецтва;*

– *використання системи позитивних мотивів та стимулів, що сприяє більш повному розкриттю в учнів ініціативи, творчості;*

– *створення проблемних ситуацій, що потребують творчого вирішення.*

Якщо вчитель ставить за мету розвиток творчих здібностей учня, формування її творчої особистості він також повинен оволодіти тими формами, методами і засобами педагогічно діяльності, які забезпечують подальший розвиток внутрішніх передумов для творчості і тих додаткових творчих якостей особистості, що сприятимуть успішній творчій діяльності. Для цього і сам учитель повинен бути творчим, бо як добре виховує добро, так і творчу самостійну особистість може формувати тільки людина творча.

Педагогічне керівництво музично-театральною діяльністю орієнтує на активну педагогічну взаємодію з учнями в процесі занять у шкільному музичному театрі, що сприяє художньому розвитку учнів, їхньому розумінню естетичної краси слова, музики, пластики та акторської гри, також спонукає учнів до самостійних дій.

Для нашого дослідження важливе значення має з'ясування психологічних особливостей творчої діяльності підлітків та типових особливостей цього віку. Особливої уваги потребує визначення характеру провідної діяльності підліткового віку, виконання якої відзначається виникненням і формуванням головних психологічних новоутворень особистості на даному етапі розвитку.

Психолог Н. Лейтес зауважує, що послаблення зв'язку із вчителем, зниження його впливу особливо виражається у негативних проявах поведінки учнів на уроках, які можуть не тільки ігнорувати отримані зауваження, але й активно їм протидіяти. Тому саме орієнтація на ефективні методи виховання дає змогу зосереджувати увагу на творчих, а не

«руйнівних моментах» [56]. Завдяки творчим пошукам під керівництвом учителя створюються ситуації, що стимулюють підлітків до пошуку нової інформації, до переборення труднощів у досягненні мети.

На думку дослідників, підлітковий – це вік двох протилежних спрямувань. З одного боку – прагнення відчувати себе часткою групи, суспільства, світу. З іншого боку – побоювання втратити себе, своє «я», свою «індивідуальність».

У підлітковому віці (11-15 років) учень переживає два переломних моменти: психофізіологічний, пов'язаний з внутрішніми гормональними і фізіологічними змінами і соціальний - перехід в світ дорослих, пов'язаний з розвитком у підлітка критичного рефлексуючого мислення в розумовій формі.

Вибір зразків поведінки в цьому випадку здійснюється в реальному колі спілкування. Чим складніше переживається підлітком криза ідентичності, тим більше у нього проблем з оточуючими. Ще одна з причин підліткової кризи - переоцінка своїх можливостей, яка визначається прагненням до незалежності і самостійності, а також хворобливе самолюбство і образливість. Причинами частих конфліктів у цьому віці є підвищена критичність по відношенню до дорослих, гостра реакція на спроби оточуючих применшити їх гідність. Агресивна поведінка виявляється у вигляді вербальної і фізичної агресії.

Велике значення набуває в цій проблемі: вплив сім'ї, однолітків, вчителів і керівництва навчального закладу, а також масової інформації. Особливу увагу підліткам приділяв В. Сухомлинський, вважаючи, що підлітковий вік є критичною межею фізичного й соціального перетворення дитини на «юного дорослого».

Як наголошував Василь Олександрович, підлітковий вік – це друге народження особистості, адже «перший раз народжується жива істота, другий раз – громадянин, активна, мисляча, діюча особистість, яка бачить не тільки оточуючий світ, але й саму себе».

В цей вік підлітки мають дуже вразливу психіку. У них виникає багато суперечностей. Існує необхідність у пораді й допомозі – і в той же час небажання звернутися до дорослого. Кожне зауваження вчителя сприймається з образою.

Отже, криза підліткового віку - явище, яке свідчить про розвиток особистості, але при наявності деяких несприятливих факторів і умов цей кризовий стан призводить до агресивної поведінки.

Центральним новоутворенням підліткового періоду є виникнення самосвідомості як передумови для повноцінного художнього сприймання і для художньо-творчої діяльності. Підлітковий вік називають «віком вростання в культуру», де, з одного боку, відбувається відкриття свого «Я», а з іншого – формування особистого світогляду. Ці два процеси складають центральний момент у культурному розвитку особистості [ ]. Отже, особливістю художньої діяльності учнів підліткового віку є суб'єктивне відкриття нових знань на основі актуалізації попередніх.

Мотивація навчальної діяльності підлітків також змінюється. Пізнавальні інтереси стають виразнішими, стійкішими і змістовнішими. На перший план постає прагнення підлітків до навчання, удосконалення своїх ігрових умінь та якостей. Своєрідність художньо-образного і логічного мислення підлітків дозволяє продемонструвати їх ставлення до творів мистецтва.

Важливого значення набувають спеціальні заняття з різних видів мистецтва, сюжетно-рольові ігри, під час яких використовується комплекс проблемних завдань для активізації асоціацій, розвитку уяви, фантазії (напівігрові, напівпрофесійні заняття з музики, створення театральних вистав, участь у фольклорних святах, поетична імпровізація та ін.).

Підлітковий вік найбільш сприятливий для естетичних навантажень та художнього навчання, яке потребує максимальної рухливості емоційної сфери. Організуючи індивідуальну чи колективну роботу, вчитель повинен спонукати учнів до активного творчого пошуку нових способів дій, що є

необхідним для колективної музично-театральної діяльності. Самореалізація підлітків у творчості пов'язана із створенням повноцінного емоційного «мікроклімату», який залежить від педагогічного керівництва.

У цілеспрямованому педагогічному керівництві музично-театральною діяльністю учитель виконує декілька ролей: вихователя, партнера по спілкуванню, психотерапевта. Його робота сприяє формуванню в учнів важливих життєвих умінь: орієнтуватися в довіллі, конструктивно на нього впливати, пристосовуватися до нових умов життя, виявляти самосвідомість та усвідомлювати власне «Я».

Важливою умовою формування творчих умінь підлітків *є синтез засобів художньої виразності музичного і театрального мистецтва.*

Слід зазначити, що поняття «синтез» означає об'єднання, поєднання. У сфері естетики – це не лише створення художнього твору засобами різних видів мистецтва, а й єдність задуму і стилю, цілісність створеного образу, загальна спрямованість впливу на глядача і слухача

Ідея синтезу мистецтв посідає важливе місце у пошуках шляхів розвитку художньо-творчих умінь дітей. Обґрунтування цих понять здійснили такі педагоги і діячі культури як П. Блонський, М. Леонтович, Б. Яворський. «Уроки поезії, музики і малювання як ізольовані естетичні заняття мають незначну педагогічну цінність. У кращому випадку – це уроки мистецтва, відірваного від життя» [13]. Синтез різних видів мистецтва дає можливість зіставити і осягнути різні художні мови, що створює основу для активізації уяви, асоціативного мислення, збагачення чуттєвої сфери сприйняття мистецтва.

Завдяки синтезу засобів художньої виразності музичного і театрального мистецтва посилюється вплив на усвідомлення ідеї театрального твору в цілому, оскільки кожен з окремих видів мистецтва збагачує творчий досвід учасників додатковими засобами виразності. У музичному театрі виникають сприятливі умови для оволодіння історією

музично-театрального мистецтва, реалізації особистісного творчого потенціалу учнів у різних формах художньої діяльності.

Синтез музики, художнього слова, сценічної дії пробуджує цікаві думки, ідеї, різноманітні асоціації. Музика володіє безмежним впливом на емоції і почуття, створює широку сферу абстрактних і конкретних понять. Художні здібності, як комплексне поняття, включають уміння, пов'язані з танцем, пластикою, співом, художнім мовленням і сценічною грою. Тому метою залучення учнів до будь-якої сфери художньої діяльності інших видів мистецтва є розширення загального мистецького світогляду і формування творчих умінь.

Однією з педагогічних умов даної методики є **використання системи позитивних мотивів та стимулів**, що сприяє більш повному розкриттю в учнів ініціативи, творчості та забезпечує стимулювання творчої активності учнів та одночасне підвищення ефективності засвоєння ними програмового матеріалу. Вибір способів педагогічного впливу зумовлюється організацією творчої діяльності таким чином, щоб у підлітків поглиблювалося сприйняття художніх творів, успішно виконувалися творчі завдання, проявлялася самостійність у їх вирішенні. Найбільш сучасна стратегія педагогічного впливу – розвиваюча суб'єкт-суб'єктна стратегія. Педагогічною умовою реалізації даної стратегії є діалог, що характеризується відкритістю педагога і учня, утворення між ними єдиного співіснування.

С. Кондратієва, вивчаючи словесні впливи вчителів на учнів, виділила такі три види:

- 1) організуючі (порада, попередження помилок в роботі, настанова);
- 2) оцінюючі (похвала, повчання, дружня посмішка, засудження);
- 3) дисциплінуючі (зауваження – ствердження, зауваження – питання, підвищення інтонації) [52, с.80-85].

Одним із шляхів вдосконалення навчально-виховного процесу є метод активного навчання, який полягає у використанні рольових ігор, спрямованих на засвоєння вчителем різних моделей налагодження

спілкування з учнями, на усвідомлення себе в ролі суб'єкта, здатного надати цьому спілкуванню найбільшої продуктивності.

Одна з умов ефективності організації вчителем суб'єкт-суб'єктних відносин з учнями – педагогічний такт (моральна поведінка вчителя, яка включає передбачення всіх об'єктивних наслідків вчинку, як вираження високої гуманності, чуйності, турботи про учня).

Створення позитивного мікроклімату в процесі колективної творчості, індивідуальна робота з учнями над інтерпретацією творів, та під час акторської гри – усе це збагачує досвід сприймання творів мистецтва, стимулює самостійний пошук у художньо-практичній діяльності.

Музично-театральна діяльність підсилює емоціогенність навчально-виховного процесу, налаштовуючи на творчі дії. Педагогічна підтримка і оптимізм вчителя допомагає учням долати психічні бар'єри під час публічного виступу, підвищує працездатність і зміцнює впевненість учнів у власних силах. Необхідними складовими даного методу є педагогічний вплив за допомогою оптимістичного настрою, інтонації, темпу і динаміки мовлення, виразності слова; створення емоціогенних ситуацій – захоплення, подиву, саморегуляції психологічного стану. Естетична емоційна насиченість музично-театральних занять дає змогу виявити себе в ролі різних персонажів, відчувати здатність до самостійної творчості за наявності емоційного задоволення від інтерпретації художніх образів. Ефективність творчого процесу забезпечується позитивним налаштуванням учнів до музично-театральної діяльності, систематичним підходом до проведення занять та засвоєння творчих умінь.

Учні сприймають кілька різновидів інформації, що є базою для створення певних асоціацій. Використання мультимедійних засобів з метою подання навчального матеріалу через паралелі з суміжними видами мистецтва, а саме: аудіо- та відеоматеріали, анімації, робить уроки та позакласні заходи інформаційно насиченими, сучасними та цікавими.

Музичний театр є специфічним засобом спілкування і згуртування

підлітків у єдиний колектив, спільною ознакою якого є зацікавленість даним видом мистецтва. Публічні виступи зближують творців, глядачів, артистів та публіку. Зворотний зв'язок між партнерами, акторами і глядачами сприяє розширенню художніх умінь спілкування, зростанню комунікативної компетентності, усвідомленню і сприйманню високохудожніх ідей.

Рольові ігри і творчі завдання є основними прийомами на інтерактивних заняттях. Вони сприяють розвитку аналітичного мислення, комунікативних навичок, відпрацюванню варіантів поведінки в сценічних умовах, вихованню розуміння позиції інших людей. Визначені методи створюють сприятливі умови для взаємодії між учнями – діалогу (слухати та виявляти повагу до партнерів; аргументувати власну думку; дискутувати і знаходити компроміси; керувати своїм емоційним станом). Діалог забезпечує обмін моральними та естетичними цінностями, стимулює художню діяльність учнів та процес пізнання театрального мистецтва. Запропоновано вправи та етюди: на прояв різнохарактерних стосунків між персонажами, за допомогою яких виховується чуття органічного зв'язку між партнерами.

Базовими елементами методу проектів є співпраця, міжособистісні стосунки та спілкування в групах, взаєморозуміння та взаємодія. Проекти втілення художніх ідей реалізуються при виконанні самостійних творчих завдань: написати казку або мініатюру, відобразити їх пантомімічними засобами, створити мелодію до пісні. Все це дозволяє учневі відчувати себе у ролі творця.

Специфіка занять у шкільному театрі передбачає виконання учнями ролі акторів і глядачів. Використання ігор сприяє осмисленому засвоєнню понять музично-театрального мистецтва та оволодінню практичними вміннями. Гра – це різновид діяльності, головним мотивом якої є творчий процес. Сюжетні ігри на заняттях театру ляльок включають: драматизацію (відтворення літературних творів засобами театральної мови); пантоміму (відображення образу за допомогою пластичних імпровізацій та імітацій); театралізацію (постановку спектаклів); інсценізацію (сценічне втілення сюжетів вірша,

пісні або казки). Виконуючи правила, вживаючись в образ персонажа, підлітки випробовують себе як актори, допомагають один одному у колективній творчій діяльності.

Однією з провідних умов формування творчих умінь підлітків у музичному театрі є ***створення проблемних ситуацій, що потребують творчого вирішення.***

Педагогічне керівництво передбачає виховання і задоволення запитів учнів через вмотивованість потреб до творчої діяльності. Прояв певної потреби в музично-театральній творчості передбачає оцінне ставлення учнів до різних явищ та свідоме їх сприйняття. Потреба самостійного творчого прояву у музичному театрі формується під впливом таких видів творчої діяльності, як акторська гра, створення художніх образів, танцювальна та вокальна імпровізації. Заняття, репетиційна діяльність, театральні вистави є результатом роботи як окремих виконавців, так і всього колективу, сприяють вибору певного виду та жанру художньої творчості з урахуванням домінуючих переваг підлітків. Кожен вид художньої діяльності має специфічні особливості, які забезпечують розвиток задатків особистості, створюють на заняттях і в сценічній творчості атмосферу зацікавленості.

Серед завдань проблемно-пошукового методу виділяють: виконання етюдів, постановку та вирішення творчих завдань на сцені, вивчення драматургії окремих епізодів спектаклю, створення вокального, танцювального та сценічно-ігрового образу. При плануванні навчальних і репетиційних занять слід вибрати найдоцільніші форми їх проведення – заняття-гра, заняття-мандрівка, заняття-конкурс, заняття-звіт та ін. При цьому навчально-виховний процес спрямовується на стимулювання творчої активності в набутті естетичного досвіду, інтересу до певного виду діяльності та емоційного прояву почуттів.

На початковому етапі підліткам надається можливість для самостійної продуктивної творчості за часткової допомоги вчителя. Залежно від поставлених завдань увага спрямовується на художні форми спілкування,

стимулювання активності в проведенні бесіди, розповіді, повідомлення або перегляду сценічного матеріалу та його аналізу. Враховуючи динаміку змін інтересів і запитів вихованців, учителем застосовуються альтернативні завдання, які відзначаються різноманітністю та рівнем складності. Вони сприяють повному прояву особистісного естетичного бачення, саморозвитку в процесі відтворення художнього образу та ілюстрування його характеру художніми засобами співу, танцю і художнього мовлення.

У процесі вирішення художніх практичних завдань учні не тільки пізнають мистецтво, визначають естетичну цінність творів, але й набувають умінь застосовувати набуті знання в інших видах навчальної діяльності, стимулюють учнів до саморозвитку, формують аналітичні уміння, пробуджують творчу активність учнів на всіх етапах розвитку.

Отже, у дослідженні шкільний музичний театр розглядається як фактор формування творчих умінь підлітків, поєднуючи функції навчання й виховання, оволодіння виконавською майстерністю з різних видів художньої творчості. Залучення учнів до активної художньої діяльності сприяє прояву внутрішніх творчих сил підлітків, накопиченню інтелектуального та художнього досвіду. Використання розглянутих основних педагогічних умов і художньо-педагогічних технологій дозволить успішно вирішити проблему системного підходу до організації процесу навчання в музичному театрі, який спрямований на формування творчих умінь учнів підліткового віку.

2.2. Методи арт-терапії у творчому вихованні учнів підліткового віку

Основою сучасного виховного процесу є людина як найвища цінність. Цей принцип реалізується шляхом виховання ціннісного ставлення до себе.

Ціннісне ставлення до себе передбачає сформованість у особистості вміння цінувати себе як носія фізичних, духовних та соціальних сил, є важливою умовою формування в учнівській молоді активної життєвої позиції. У своїх працях видатний педагог В.Сухомлинський писав: «Досвід переконав нас у тому, що приблизно у 85% усіх невестигаючих учнів головна

причина відставання у навчанні – поганий стан здоров'я, нездужання або захворювання, найчастіше зовсім непомітне і таке, що можна вилікувати тільки спільними зусиллями матері, батька, лікаря та вчителя» [95, с. 48].

На думку видатного педагога, школа та вчитель зокрема повинні брати активну участь у збереженні здоров'я учнів.

Ціннісне ставлення до свого фізичного «Я» — це вміння особистості оцінювати свою зовнішність, розвиток рухових здібностей, фізичну витривалість, високу працездатність, функціональну спроможність, вольові риси, статеву належність, корисні звички, стан свого здоров'я та турбуватися про безпеку власної життєдіяльності.

Ціннісне ставлення до свого психічного «Я» передбачає вихованість у дітей та учнів культури пізнання власного внутрішнього світу — думок, переживань, станів, намірів, прагнень, цілей, життєвих перспектив, ідеалів, цінностей, ставлень. Важливо навчити сприймати себе такою, якою вона є, знати свої позитивні і негативні якості, сприяти формуванню у зростаючої особистості реалістичної Я-концепції.

Ціннісне ставлення до свого соціального «Я» виявляється у таких ознаках: здатності орієнтуватися та пристосовуватися до нових умов життя, конструктивно на них впливати; налагоджувати спільну працю з дорослими та однолітками; наявністю вмінь запобігати конфліктам, справедливо ставитись до інших людей.

Характер ціннісного ставлення особистості до себе істотно змінюється з віком. У молодшому шкільному віці розвивається рефлексія, формується вміння оцінювати себе як об'єкт змін. У підлітковому віці виникає прагнення до самоствердження, зростає роль самооцінки в регуляції поведінки. Юнацький вік характеризується потребою у самовизначенні, виникає процес визначення сенсу життя та свого місця в ньому.

Творча діяльність є потужним засобом зближення людей при наявності проблем у налагодженні контактів; продукти художньої творчості є

об'єктивним свідченням настроїв і думок людини, що дозволяє використовувати їх для оцінки стану, проведення відповідних досліджень.

Арт-терапія є засобом вільного самовираження, припускає атмосферу довіри, терпимості й уваги до внутрішнього світу людини; арт-терапевтична робота в більшості випадків викликає у людей позитивні емоції, допомагає подолати апатію і безініціативність, сформувати більш активну життєву позицію; вона заснована на мобілізації творчого потенціалу людини, внутрішніх механізмів саморегуляції і зцілення, відповідає потребі в самоактуалізації - розкритті широкого спектра можливостей людини і самоствердження її у світі.

При використанні арт-терапії також пропонуються різноманітні заняття художньо-прикладного характеру: малювання, ліплення, вироби з природного матеріалу. При цьому спеціальна підготовка, талант виконавців і художній рівень робіт не мають значення. Важливими є сам процес творчості і особливості внутрішнього світу людини.

Отже, слід ще раз підкреслити спонтанний характер творчої діяльності на арт-терапевтичних заняттях на відміну від процесу навчання.

Арт-терапія - відносно новий метод психотерапії, що розвивається з другої половини 40-х років минулого століття. Арт-терапія має ряд переваг перед іншими психолого-педагогічними засобами корекції: 1) кожна людина незалежно від віку може брати участь в арт-терапевтичній роботі, яка не вимагає від нього будь-яких здібностей; 2) арт-терапевтична діяльність – потужний засіб зближення людей (особливо цінно в ситуаціях взаємного відчуження); 3) арт-терапія є засобом переважно невербального спілкування; 4) арт-терапевтична діяльність викликає у людей позитивні емоції, допомагає подолати апатію, сформувати активну життєву позицію; 5) засіб вільного самовираження, припускає атмосферу довіри, терпимості й уваги до внутрішнього світу людини; 7) заснована на мобілізації творчого потенціалу людини.

Арт-терапія має позитивний вплив у роботі з агресією підлітків. Для корекції застосовується як метод невербальної експресії, вираження почуттів і емоцій. Це пов'язано з такими її перевагами, як повна відсутність дискримінації за будь-якою ознакою; можливість невербального спілкування, так як часто підлітки з неблагополучних сімей недостатньо добре володіють мовою; можливість актуалізації тих форм поведінки, які недостатньо проявляються у підлітка в повсякденному житті; можливість вільного самовираження і самопізнання [109].

На сучасному етапі арт-терапія має не тільки лікувальне, але й педагогічне спрямування. Термін «арт-терапія» (в пер. з лат. art – мистецтво, art therapy – лікування мистецтвом) означає «соціальне лікування» особистості, зміну стереотипів її поведінки засобами художньої творчості. Арт-терапевтичні методи все частіше використовуються для корекції емоційно-афективної сфери школярів. Важливий внесок у розвиток арт-терапії, як особливої наукової дисципліни, внесли: Е. Крамер, М. Наумбург, Я. Квітковська, Дж. Райн. Такі вчені, як А. Хілл, Е. Адамсон, М. Хатун, Д. Джонс, Р. Олт доводили, що заняття арт-терапією здатні відновити внутрішні сили людини, підтримати і навіть прискорити темп загального та інтелектуального розвитку, забезпечити стійкість емоційного стану, поєднати дух, душу і тіло людини.

В Україні артпедагогіка також починає завойовувати належне місце в системі освіти. Серед науковців, які займаються проблемами, пов'язаними з артпедагогікою – О. Деркач, О. Кондрицька, О. Отич, Р. Павлюк, С. Хлебик.

В українському освітньому просторі артпедагогіка має великі перспективи розвитку, оскільки використання навчально-виховного потенціалу мистецтва та художньо-творчої діяльності розкриють нові можливості у вихованні й дидактиці, сприятиме розвитку психічних процесів та властивостей дітей, насамперед їх креативності, активності, самостійності, навиків самовираження та саморефлексії, а відтак вміння адаптуватися в макросоціальному середовищі.

Великим психологічним впливом володіє театр, який може охопити значну аудиторію. Він володіє психологічними механізмами впливу на внутрішній світ і поведінку людини. Найбільш важливою його складовою є гра.

Театр («місце видовища») — вид сценічного мистецтва, що відображає життя в сценічній дії, яку виконують актори перед глядачами. Театр як мистецтво називають також й театральним мистецтвом. Ми зупинимось на різновидах арт-терапії, які пов'язані з музичним театром.

Музична терапія — це процес спілкування, у якому застосовується музика та всі можливості її впливу (фізичний, емоційний, інтелектуальний, естетичний, соціальний) з метою покращення здоров'я учня. За допомогою імпровізації, співу, рухів під музику, слухання, обговорення музичного твору, вчитель допомагає учням активізувати пізнавальні процеси, емоційний розвиток, набутти комунікативні навички. Музикотерапія сприяє розвитку потенційних якостей особи і вищої якості її життя.

Музикотерапія виконує функції профілактики, реабілітації чи лікування, сприяє встановленню і зміцненню міжособистісних зв'язків, адаптації індивіда до соціуму. За допомогою музичного мистецтва збагачуються процеси сприймання, пізнання, мовлення, а також покращується моторика.

Мистецтво лікування за допомогою музики налічує тисячі років, і наша епоха зовсім не є виключенням.

Виділяють 2 основні типи музики за її впливом на поведінку і стан людини, а саме, *заспокійливу музику*, що характеризується правильністю ритму, передбачуваністю динаміки й гармонійністю звучання, і *музику стимулюючу*, що підвищує енергійність людини, спонукає до діяльності і збуджує емоційність.

Музикотерапевтичний вплив на організм людини: активізує функції нервової системи; знижує стрес; може поліпшити пам'ять і здатність до навчання, володіє стимулюючою дією на настрій і емоції.

12 звуків, з яких складається октава, гармонійно пов'язані з 12-ма системами нашого організму. Наші органи при направленій дії на них музики та співу починають вібрувати. Як наслідок - поліпшується обмін речовин, активізуються відновні процеси, зміцнюється імунна система.

Драматерапія. Суть драматерапії полягає в драматизації подій, що лежать в основі різних емоцій людини. Рекомендації, розроблені фахівцями в галузі драматерапії, адаптовані для роботи з дітьми та успішно використовуються в музично-освітньому процесі школи при інсценуванні пісень і постановці музичних вистав.

В процесі драматерапії використовуються технічні прийоми зростаючої складності: переказ літературного твору, переказ і драматизація народної казки, театралізація оповідання, участь учня в відтворенні фрагментів драматичних творів, виступ у виставі.

Драматерапія включає в себе театральні постановки, які сприятливо впливають на пам'ять, волю, уяву, почуття, увагу, мислення. Вони допомагають розвинути логіку, оволодіти своїм тілом і не соромитись його, звільнитись від внутрішніх затисків, втілити через гру нездійснені ідеї і мрії. Мова йде не про підготовку до професійної акторської кар'єри, а про перевірку рівня міжособистісної взаємодії: я і товариші, я-інший, я і батьки, ворог і друг.

Однією з найважливіших рекомендацій є цілеспрямований розподіл різних ролей між учнями при інсценуванні пісні або постановці музичного спектаклю. Володіння методами драматерапії дозволяє «прожити», осмислити ними певні життєві ситуації і пов'язати з ними розіграні сюжети пісень або музичних казок. допомагає поглянути зі сторони на свої вчинки і відносини з людьми і подолати реальні проблеми своєї поведінки і спілкування. Драматерапія може ефективно сприяти виявленню та регулюванню міжособистісних відносин у класі в процесі колективної музично-театральної гри.

Гра для дітей - спосіб навчитися тому, чому їх ніхто не може навчити. Навчання, тобто придбання особистого досвіду, відбувається поступово і непомітно, в процесі спонтанної гри і малювання. Згідно Дж. Д. Франка, прагнення дорослих – швидше розвинути у дитини асоціативне і абстрактно-логічне мислення. Ерудованість через навчальний вплив блокує емоційність школярів. При цьому душевний стан, психічний розвиток, самооцінка і формування системи взаємовідносин залишаються поза сферою уваги. Завдання арт-терапевтичної роботи, зазначає К. Тісдейл, спонукати учасників групи вчитися за допомогою того досвіду, який раніше не був ними усвідомлений, «розкрити» логіку і довести її до тих чи інших раніше неусвідомлюваних вчинків. Чим більш зрозумілою людина стане для себе самої, чим краще зрозуміє ефекти впливу своєї особистості на оточуючих, тим більше вона буде здатна до осмислення можливих відхилень у своїй поведінці.

Фольклорна терапія. Музичний фольклор (народні пісні та наспіви на народних інструментах) спочатку був невід'ємною частиною стародавніх магічних, релігійних обрядів та свят. В давнину святково-обрядової культури музика побутувала в синтезі з народними танцями, іграми, сценками, народним декоративно-прикладним творчістю (народні костюми, прикраси, ритуальні маски) і народними музичними інструментами (бубон, барабан і ін.). Таким чином, в музичному фольклорі спочатку була присутня інтеграція різних видів художньо-творчої діяльності, яка є сьогодні одним з головних напрямків в розробці арт-терапевтичних методик.

Пісні, створені народом, грали в житті селянської сім'ї особливу роль, надаючи їй те чи інше емоційне «забарвлення». Вони супроводжували кожного від народження і до останніх днів: колискові, ігрові, жартівливі, ліричні, танцювальні, хороводів, трудові, весільні, солдатські, пісні-плачі, історичні та ін. Незаперечна роль музики в розвитку та оздоровленні дітей з давніх часів. Дитячий фольклор допомагав дітям рости здоровими (пестушки), веселими (примовки, заклички, забавлянки, утішки), спокійними

(колискові). Одночасно, за допомогою пісень дітей навчали добру, красі, народній мудрості, дотепності, а також любові до природи, тварин, своєї сім'ї, рідного краю, Батьківщини.

Роль своєрідного провідника у соціумі, поряд з пізнанням, творчістю, працею, спілкуванням, виконує один з методів арт-терапії – *лялькотерапія*. Психологічна допомога дозволяє учням більш повно реалізувати свої можливості, підвищувати самооцінку, контролювати поведінку.

Оригінальну методику психотерапії дитячих неврозів – метод драматичної психоелевації – розробили професійні педагоги, психологи і драматурги І. Медведєва і Т. Шишова. Основоположний принцип даної методики полягає в гармонізації деформованої психіки за допомогою «лялькотерапії» [63, с.98].

Метод драматичної психоелевації фіксує увагу на якостях конкретної особистості, яка не може справитись із проблемою в певній ситуації. Головне завдання даної методики передбачає насамперед визначення і проведення роботи над внутрішньою «несправністю», тобто головною психологічною вадою – «патологічною домінантою». Автори стверджують, що будь-яку негативну рису характеру можна піднести до позитивної якості (елевірувати), перетворюючи такі риси, як жадібність у дбайливість, сором'язливість – у скромність, агресивність – у захист слабких. Терапевтичний ефект досягається сполученням певних ситуацій, правильно обраної теми і присутності реальних людей у ролі сюжетних героїв – самої дитини та її близьких [1]. Атрибутами цього різновиду лялькового театру є ширма, маски і ляльки, а також спеціально створений драматичний матеріал (лікувальні етюди, спектаклі), який пропонується у метафоричній формі. На погляд психологів, такий спосіб виступає ідеальним інструментом психокорекції дитячих неврозів. Коли роль підібрана правильно, то її сприйняття допомагає остаточно впоратись з патологічною домінантою, активізуючи особистість дитини на подолання негативних рис характеру [68, с.145-148].

Основні властивості методу психоелевації – це індивідуально-групова форма занять, метафоричність драматизації, дотримання сюжетно-сміслових рамок, виконання домашніх завдань за індивідуальним планом та активна роль керівника у дії. Атмосфера психологічного комфорту сприяє успішному досягненню головної мети – допомогти дитині адаптуватися в складному соціумі.

Поступово у юних акторів виробляються уміння відчувати природу ляльки, висловлювати найтонші почуття через неживий предмет за допомогою акторських засобів виразності. Удосконалюються художньо-творчі уміння, накопичується виконавський досвід, опанується мовно-рухова та вокально-рухова координація, розвивається діалогічне мовлення, яке передбачає широке використання вербальних і невербальних засобів виразності. Спостерігаючи за стосунками персонажів у творах мистецтва, діти самі вступають в художнє спілкування, залучаються до морально-естетичних цінностей митця, збагачують свій внутрішній світ за законами краси, що приносить їм радість. Проблема прекрасного і потворного, трагічного і комічного їх хвилює також, як і мислителів давнини. Улюблені герої стають зразками для наслідування завдяки таким моральним якостям як товариськість, доброта, чесність, сміливість.

Таким чином, методи арт-терапії розраховані на діалог із особистістю через персонажів художніх творів та спілкування між учасниками театральної дії, що допомагає краще зрозуміти себе, інших людей та навколишній світ, сприяє соціально-педагогічному захисту, розвитку та самоствердженню особистості.

Висновки до другого розділу

У нашому дослідженні музично-театральна діяльність розглядається як фактор формування творчих умінь підлітків, яка поєднує функції навчання й виховання, оволодіння виконавською майстерністю з різних видів художньої

творчості. Залучення учнів до активної художньої діяльності сприяє прояву внутрішніх творчих сил, накопиченню інтелектуального та художнього досвіду. Використання розглянутих основних педагогічних умов і художньо-педагогічних технологій дозволить успішно вирішити проблему системного підходу до організації процесу навчання в процесі музично-театральної діяльності.

Проведене дослідження дозволило отримати вичерпну інформацію про іноваційні арт-терапевтичні методи творчого навчання і виховання – драматерапію, фольклорну терапію, лялькотерапію. Це дозволяє стверджувати, що кожен учень є неповторною індивідуальністю, яку характеризує певний рівень розвитку зазначених психологічних характеристик.

РОЗДІЛ ІІІ.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Діагностика рівня сформованості творчих умінь учнів підліткового віку

Відповідно до вимог сучасної практики музично-естетичного виховання, підготовка учнів передбачає обсяг необхідних знань, умінь і навичок, рівень творчого засвоєння яких зорієнтовує на розвиток й удосконалення особистості. Проблема комплексного підходу до музично-естетичного виховання визначила потребу констатувального аналізу існуючого стану сформованості творчих умінь учнів підліткового віку у процесі музично-театральної діяльності.

Методика діагностики стану сформованості творчих умінь учнів підліткового віку здійснювалась за допомогою таких методів: спостереження, анкетування, тестування, бесіди, теоретичного аналізу.

Згідно з розробленою методикою проведення констатувального дослідження, визначено загальну кількість респондентів – учнів 5-6 класів загальноосвітньої школи. Всього – 82 особи. Експериментальною базою обрано Клебанську ЗШ І-ІІІ ст. Тульчинського району Вінницької обл.

Метою даного експерименту було вивчення стану, визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості творчих умінь учнів підліткового віку.

У ході даного експерименту розв'язувалися наступні **завдання**:

- аналіз навчальних програм та плану Клебанської ЗШ І-ІІІ ст. з метою вивчення можливостей формування творчих умінь учнів підліткового віку;
- визначення критеріїв і показників сформованості творчих умінь учнів підліткового віку;

- визначення рівнів сформованості творчих умінь учнів підліткового віку.

Програмою констатувального етапу експерименту передбачалось опитування респондентів для вивчення їх інтересів, нахилів, ставлення до творчої музично-театральної діяльності.

Під час опитування ми поцікавились, якому виду діяльності учні віддають перевагу у вільний час.

Перше запитання: «Як тобі подобається проводити свій вільний час?». За результатами відповідей (34,0%) учні віддали перевагу перегляду телепередач та комп'ютерним іграм; спілкуванню з друзями – 31,3%; читанню і конструюванню – 16,7%; заняттям художньою творчістю (співом, малюванням, грою на музичному інструменті) вказали 16,6%; варіант відповіді «мені байдуже» обрали 2% респондентів. Учні також виявили бажання займатися спортом у вільний час; слухати музику. Результати відповідей опитаних респондентів свідчать про досить широкий спектр їхніх інтересів.

На друге запитання: «Хто допоміг тобі визначитись із заняттям у вільний час?» – більшість відповіли, що їм допомогли визначитись: друзі – 29%; «підказали батьки» – 17%; порадили вчителі – 15%; «цікава телепередача», «захоплююче шоу» – 19%. Без сторонньої допомоги обрали улюблену справу 20% опитаних. Результати відповідей засвідчили, що найбільший вплив на учнів у виборі улюбленого заняття в позаурочний час мають батьки, друзі, вчителі.

Третє запитання – «В якому музичному гуртку ти би із задоволенням брал(а) участь?» У відповідях респондентів простежується певна закономірність, а саме: учні молодшого підліткового віку більше зорієнтовані на творчо-виконавські гуртки: вокальний, хоровий, танцювальний, театральний (54,0%). Учні старшого підліткового віку віддають перевагу гурткам художньо-пізнавального характеру (63,4%). На наш погляд, така ситуація зумовлена віковими особливостями вихованців,

перш за все, розширенням пізнавальних інтересів учнів старшого підліткового віку.

Оскільки програмою констатувального експерименту було передбачено ґрунтовне вивчення музичних інтересів учнів 5-7 класів, то опитування, вибіркові бесіди, інтерв'ю варіювали їх зміст, що дозволило мати всебічну інформацію.

Четверте питання: «Які твої музичні уподобання?» У відповідях учнів простежується широке поле музичних інтересів, тобто, більшість опитаних обрали майже всі запропоновані варіанти відповідей, а саме: спів, танець, слухання музики, музичні розважальні передачі; відвідування концертів; пізнавальну інформацію про відомих сучасних музикантів, акторів (91,5%). У відповідях учнів визначилися й уподобання до накопичення музичної інформації: колекціювання музичних дисків, ілюстрованої інформації з друкованих джерел про улюблених виконавців (36,8%). Аналіз здобутих даних дозволяє говорити про перевагу музичного мистецтва в інтересах підлітків, а отже – й можливість формування творчих умінь. Проте формуючий вплив мистецтва може бути як позитивним, так і негативним, якщо говорити про рівень музичних уподобань учнів. У цьому зв'язку необхідно було з'ясувати характер уподобань.

На п'яте запитання: «До якої музики ти волієш?» – учні назвали: сучасну естраду – 76,6%, народну музику – 29,1% і лише 9,5% опитаних виявили схильність до класичної музики. Вибір учнями зразків естрадної музики не відповідав рівню естетичного. Це ще раз переконує в актуальності теми даного дослідження, що має на меті виявити інноваційні методи, форми, засоби формування творчих умінь особистості підлітка на основі музичного мистецтва як основи цього процесу.

Щоб визначити найважливіші творчі якості та здібності особистості було сформульовано шосте запитання: «Які якості та здібності, уміння ти хотів би мати?» При визначенні творчих якостей учні відчули певні труднощі, плутаючи творчі якості з рисами характеру. Так, більшість

респондентів назвали такі: працелюбність – 35%; наполегливість – 29,2%; сміливість – 21,1%; рішучість – 32,6%; дисциплінованість – 10,6%, терпіння – 3,7%. Серед названих творчих якостей ми не виявили таких, як цілеспрямованість, впевненість у своїх силах, самостійність, готовність до ризику, емоційна активність. Хоча саме вони, на наш погляд, є ключовими для розвитку творчої особистості. Відповіді учнів дозволяють дійти висновку про відсутність чіткості і остаточного розуміння творчих якостей та здібностей особистості.

Загальновідомо, що творчі досягнення особистості характеризуються не тільки за рівнем сформованості її здібностей, а значною мірою й за розвитком її вольової сфери, яка об'єктивується за певних умов. Творчий акт завжди пов'язаний з вольовим напруженням фізичних, інтелектуальних сил особистості, тому для визначення готовності учнів до продуктивної художньо-творчої діяльності необхідно було з'ясувати готовність опитуваних до наполегливості у подоланні об'єктивних труднощів.

На сьоме запитання: «Чи спроможний ти виявити наполегливість у подоланні певних труднощів?» – респондентів відповіли: «Так» – 70,0%; обрали відповідь «Не можу відповісти» – 12,3%; відповіли «Ні» – 18,7%.

Проблема формування творчих умінь учнів 5-7 класів може мати позитивне вирішення лише за умови активного включення підлітків у творчу діяльність.

Тому для виявлення мотивів залучення до неї ми вважали за доцільне поставити учням восьме запитання: «Що тебе приваблює у музично-театральній діяльності?». Відповіді були такими: «можливість проявити себе в цікавій справі» (45,2%); «Зорієнтованість на ширше коло спілкування» (15,4%); «збагатити знання» (20,0%); можливість заповнити цікавими справами свій вільний час (17,0%); інші, менш значущі (3,4%). Дослідження довело, що музично-театральна діяльність для більшості вихованців ще не стала сферою творчого самовираження, самоактуалізації.

Дев'яте запитання є логічним продовженням попередніх питань. В ньому йдеться мова про можливість удосконалення позакласної виховної роботи, враховуючи думки респондентів різних категорій. В опитуванні брали участь і вихованці. На питання: «Що б ти змінив на краще у позакласній музичній роботі?» відповіді респондентів були досить різноманітні: «Зробити заходи більш цікавими і сучасними» (24,4%); «розширити можливості для індивідуального творчого самовираження» (25,6%); надати можливість кожному «розкрити себе у неформальній обстановці» (35,7%); створити умови для «спілкування у колективній діяльності» (14,3%). Здобуті результати, аналіз відповідей на запитання дозволяє визначити шляхи удосконалення позаурочної виховної діяльності з учнями 5-7 класів, а саме: спрямувати педагогів-вихователів, керівників гуртків позаурочної виховної діяльності на вивчення індивідуальних особливостей учнів; виявити перешкоди в реалізації навчально-виховного процесу у позаурочний час, а звідси – доцільний вибір ефективних засобів їх подолання; розробка нових форм музично-театральної виховної роботи з учнями.

З'ясовано, що між музичними і творчими здібностями існує настільки тісний зв'язок і вплив, що, фактично, вони асимілюються у єдине взаємно обумовлене ціле, яке можна висловити поняттям – музично-творчі здібності. Результати педагогічного аналізу шкільної практики засвідчують відсутність програм, нових педагогічних методів, відповідної методики творчого розвитку для пробудження й розвитку творчого мислення, задоволення індивідуальних творчих намірів і потреб в музично-театральній роботі.

На констатувальному етапі нашого дослідження були виокремлені критерії та показники сформованості творчих умінь учнів підліткового віку в процесі музично-театральної діяльності: мотиваційний; емоційно-пізнавальний; комунікативний; діяльнісний (*див. таблиця 2.1.1*).

Таблиця 2.1.1

**Критерії та показники сформованості творчих умінь учнів
підліткового віку в процесі музично-театральної діяльності**

	<u>Критерії</u>	<u>Показники</u>
1.	<i>Мотиваційний</i>	<ul style="list-style-type: none"> - ступінь сформованості ціннісних орієнтацій у ставленні до музичного театру ; - мотиваційна спрямованість на художню діяльність.
2.	<i>Емоційно-пізнавальний</i>	<ul style="list-style-type: none"> - знання з історії, теорії та практики музично-театрального мистецтва; - пізнавальний інтерес до музично-театральної діяльності; - уміння виконувати творчі завдання у різних видах художньої діяльності.
3.	<i>Комунікативний</i>	<ul style="list-style-type: none"> ☐ здатність налагоджувати творчі контакти у музично-театральній діяльності; ☐ здатність до творчого спілкування з учителем, однолітками, партнерами, глядачами, акторами, музикантами.
4.	<i>Діяльнісний</i>	<ul style="list-style-type: none"> ☐ самостійне виконання завдань у нових, нестандартних умовах; - уміння актуалізувати отримані раніше практичні знання і уміння; - уміння контролювати свою діяльність під час концертного виступу.

У результаті діагностичного дослідження за критеріями – мотиваційним, емоційно-пізнавальним; комунікативним; діяльнісним нами визначено 3 рівні сформованості творчих умінь підлітків: високий, середній, низький (див. таблиця 2.1.2).

Таблиця 2.1.2

Рівні сформованості творчих умінь учнів підліткового віку в процесі музично-театральної діяльності

<u>Рівні</u>	<u>Характеристика</u>
<i>Високий</i>	<p>Стійкі мотиваційні орієнтири пізнавального характеру до музичного і театрального мистецтва; потреба оновлювати і поглиблювати художні знання, уміння самоорганізуватись в індивідуальній і колективній музичній діяльності; <i>емоційно-пізнавальний</i> критерій – характеризується достатнім рівнем знань в галузі мистецтва та успішною художньо-творчою діяльністю, спрямованою на формування стійкої системи знань і прийомів інтелектуальної діяльності; <i>комунікативний</i> критерій виявляється у продуктивній співтворчості на ґрунті колективного вирішення творчих завдань, створення атмосфери толерантності, взаємодопомоги, взаєморозуміння для досягнення позитивних результатів, зорієнтованість на спілкування та взаємодію з товаришами на засадах духовності; <i>діяльнісний</i> критерій характеризується впевненістю у своїх силах, креативністю при самостійному виконанні завдань у нових, нестандартних умовах.</p>
<i>Середній</i>	<p>Характеризується наявністю в учнів стійкої мотивації до музично-театральної діяльності; усвідомлення потреби розширювати музично-теоретичні знання; наявність вибіркового інтересу до різних видів мистецтва – музичного, вокального, театрального, танцювального, але недостатньо активна участь у художньо-естетичній діяльності. За</p>

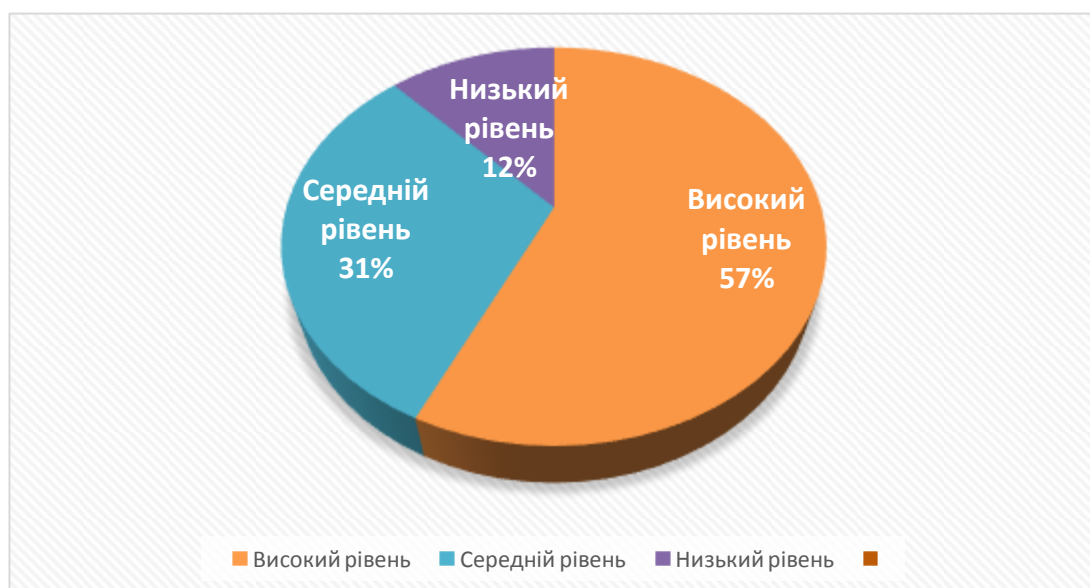
	<p><i>емоційно-пізнавальним</i> критерієм операції порівняння, узагальнення, співставлення виконуються фрагментарно, на простих музичних зразках. Знання засобів художньої виразності, специфічних саме для музично-театрального мистецтва характеризуються невпевненістю. Учні орієнтуються лише в окремих музичних жанрах. Відповідно до <i>комунікативного</i> критерія учні володіють вміннями формулювати думку, обґрунтовувати її, чути опонента, ставити запитання та відповідати на них, але невзможі сформулювати системне бачення проблеми, виявляти наявність взаємозв'язку подій і явищ, розглядати їх з різних позицій на етапах вирішення колективних творчих завдань, не володіють культурою полеміки, не готові до визнання множинності позицій до вирішення конфліктних ситуацій. За <i>діяльним</i> критерієм суттєвими є сумніви, невпевненість у своїх здобутках, знаннях, вміннях і навичках та умовах їх функціонування й застосування у художньо-творчій діяльності.</p>
<p><i>Низький</i></p>	<p>Нестійка мотивація до занять у музично-театральному гуртку; при бажанні до самовираження, є неусвідомлений потяг до застосування набутих знань у практичній діяльності. Фрагментарність музично-теоретичних знань негативно впливає на колективні дії у художньо-творчій діяльності. <i>Емоційно-пізнавальний</i> критерій – діяльність вихованців характеризується переважно чуттєвим відгуком на музику, але йде поза</p>

	<p>усвідомленням естетичного змісту цього виду мистецтва. <i>Комунікативний критерій.</i> У міжособистісному спілкуванні простежується невміння встановлювати контакт, переважає негатив, що пов'язано з недостатньо сформованими комунікативними вміннями учнів. <i>Діяльнісний критерій</i> – рефлексивне самопізнання виявляється в неадекватності оцінки особистих творчих можливостей, учні не повною мірою усвідомлюють значущість художньо-творчої діяльності для вільного особистісного самовираження, часто випадково беруть у ній участь, не виявляють активності.</p>
--	--

Таблиця 2.1.3

Стан сформованості творчих умінь учнів підліткового віку в процесі музично-театральної діяльності

Рівні творчих вмінь		
високий	середній	низький
12%	31%	57%

Отже, для успішного формування творчих умінь необхідно розробити та експериментально перевірити методика формування творчих умінь підлітків в процесі музично-театральної діяльності у навчальному і позанавчальному виховному процесі, створити відповідне педагогічне середовище як результат організації сумісної діяльності учителя і учнів.

3.2. Хід та результати експериментального дослідження

Метою формувального етапу експерименту була перевірка визначених та обґрунтованих педагогічних умов, принципів та методики формування творчих умінь учнів підліткового віку у процесі музично-театральної діяльності.

Перед безпосереднім проведенням формувального етапу ми обрали дві групи учнів: контрольну та експериментальну. В контрольній групі заняття проводилися за звичними навчальними планами та традиційними методами навчання. А в експериментальній групі експериментально перевірялися обґрунтовані нами педагогічні умови формування творчих умінь учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва.

Формувальний експеримент проводився на базі Клебанської ЗШ І-ІІІ ст. Тульчинського району Вінницької обл.

До складу експериментальної та контрольної груп входили учні 6 класів – 15 осіб (ЕК) і 15 (КГ).

Відповідно до мети, з урахуванням результатів констатувального дослідження, у процесі формувального експерименту вирішувалися такі **завдання:**

1) проведення навчальних теоретичних та практичних занять за використанням різних видів музично-театральної діяльності;

2) проведення перевірки та фіксація рівнів творчих умінь учнів підліткового віку у процесі уроків музичного мистецтва;

3) здійснення порівняльного аналізу результатів сформованості естетичного смаку експериментальної і контрольної групи.

З метою формування творчих умінь учнів ЕГ ми використовували такі прийоми та методи: наочно-ілюстративні (спостереження, перегляд відеофільмів та творів мистецтва); проблемно-пошукові (евристичні бесіди, прослуховування музичних творів), ігрові, інтерактивні тощо.

Структура програми складається з наступних розділів:

1. «Теорія театрального мистецтва» – спрямована на розвиток ігрової поведінки, естетичного чуття, здатності творчо ставитися до будь-якої справи, вміння спілкуватися з однолітками і дорослими людьми в різних життєвих ситуаціях. Розділ включає загальні і спеціальні театральні ігри, бесіди з тематики, знайомство учнів з культурною спадщиною українського та інших народів, формування любові до театру, зміцнення традицій народних свят.

2. «Ритмопластика» - включає в себе комплексні ритмічні, музичні, пластичні ігри та вправи, які розвивають природні психомоторні здібності учнів, сприяють набуттю свободи і виразності рухів.

3. «Культура і техніка художнього мовлення» - об'єднує ігри та вправи, спрямовані на розвиток дихання і свободи мовного апарату, вміння володіти правильною артикуляцією, чіткою дикцією, різноманітною інтонацією, логікою мови та орфоепією.

4. «Основи театральної гри» - покликаний забезпечити умови для оволодіння елементарними знаннями, поняттями, професійною термінологією театрального мистецтва і навичками сценічної гри.

5. «Розвиток музикальності і вокальних даних» - розвиток співочого діапазону, чистоти інтонування, розучування хорових і сольних номерів, слухання класичної, народної, сучасної музики.

б. «Робота над виставою». Вибір п'єси, постановка дитячих музичних казок, мюзиклів (єдність драматичного, музичного, вокального, хореографічного мистецтва). В експериментальній роботі використовувались різноманітні форми роботи, що сприяли успішному формуванню творчих умінь. Зокрема:

- колективні (бесіди, практичні заняття, ігри, обговорення, участь у концертних програмах);
- індивідуальні (аналіз твору, робота над художнім мовленням, співом, пластикою, акторськими вміннями);
- самостійної роботи учнів (завдання вчителя, імпровізація, створення художнього образу за допомогою різних засобів виразності).

Формувальний експеримент проводився в три етапи.

Перший етап – організаційний. Метою цього етапу було проведення діагностування учнів з урахуванням естетичних інтересів, природних нахилів і творчих здібностей. Даний етап ґрунтувався на *принципі* доступності драматичного матеріалу і сценічного вираження. Цей етап був спрямований на розвиток мотиваційного та емоційно-пізнавального компонентів творчих умінь.

На цьому етапі вирішувались такі завдання:

- визначити основні форми театральної роботи: організаційні, інформаційні, методичні, репетиційні, концертні, підсумкові та узагальнюючі, ознайомити з театральними професіями (мотиваційний компонент);
- виховання чуттєвого відгуку на музичні твори та ілюстрації до спектаклів, оволодіння вміннями порівняння, узагальнення, співставлення, знання засобів художньої виразності музично-театрального мистецтва (емоційно-пізнавальний компонент);
- навчити учнів навичкам взаємодії і сценічного спілкування (комунікативний компонент);

– поповнити знання з теорії музично-театрального мистецтва, формування практичних умінь та застосування їх у театральній діяльності (діяльнісний компонент).

Робота спрямовувалася на виявлення потреб та інтересів учнів; наявності знань, умінь і навичок художньої творчості; планування їх практичного застосування. Заняття експериментальної групи розпочиналися з вирішення завдань елементарної теоретичної підготовки, оволодіння знаннями про музичне мистецтво, історію музичних жанрів. При розкритті тем ставилися педагогічні завдання розвитку художніх інтересів та потреб учнів, поглиблення знань й розширення уявлень про мистецтво.

На заняттях під час бесід, опитування вивчаються музичні інтереси учнів, рівень підготовленості до сприйняття, ступінь емоційної чуйності тощо.

З метою виявлення музичних інтересів і поглиблення знань з теорії музичного мистецтва, специфіки виконавства і слухацької культури вихованцям гуртка «Гротеск» було запропоновано назвати свої улюблені твори, скласти програму концерту.

Школярі експериментальної групи опановували різні види художньої діяльності, виступаючи з творчими роботами. Наприклад, при вивченні теми «Що нам дає музичний театр як вид мистецтва?» учні відзначали, що музично-театральне мистецтво допомагає краще розуміти себе та інших людей, навчає реально дивитись на життя та краще його усвідомлювати. У роботі над темами «Елементи музичної мови» та «Мистецтво театральної дії» учні зацікавилися розповіддю про народні пісні, ритуальні танці давніх народів, а також історією музичних інструментів. Під час ознайомлення з творчістю композиторів-класиків, режисерів, акторів. Школярі мали можливість вивчати виражальні засоби, які застосовувались при створенні шедеврів музичного мистецтва, способи та прийоми гри, виконували музичні етюди та вправи.

Ефективність виховання учнів значною мірою залежить від здібності вчителя створювати сценічно-ігровий світ вихованців. В процесі експериментальної роботи використовувались різні типи діалогових занять з музично-театрального мистецтва: уроки-музичні подорожі, уроки-дискусії, уроки-драматизації. Це вимагало використання мовних засобів (влучних слів, виразів, висловлювань про музичне мистецтво). Набуття умінь слухати та розповідати – ознака діалогічної культури школярів. Творча співпраця з колективом дітей передбачала діалог як провідну форму спілкування, пов'язану із зміною керівної функції вчителя та підпорядкованої позиції учня. Це сприяло неформальному характеру спілкування. Після проведених бесід ставились запитання, які допомагали з'ясувати образність мистецтва мови та багатожанровість музичного мистецтва, що формувало художню і мистецьку освіченість.

Цикл бесід, присвячених темам: «Мистецтво оперного театру», «Музика у дитячому театрі»; «Специфіка музичних жанрів», розкривав функції музичного мистецтва у житті людей, різноманітність і особливості музичних жанрів: романс, опера, оперета, балет, мюзикл, музична казка.

При підготовчій роботі до концерту, постановки музичної п'єси школярам пропонувалося вивчити особливості музичного оформлення святкових ранків, концертних номерів, спектаклів. При цьому шукали відповіді на запитання: «Чи подобається тобі твір?», «Музичний портрет якого казкового чи літературного персонажу тобі доподобив?», «Які пластичні, танцювальні рухи ти можеш запропонувати для характеристики персонажу?», «Охарактеризуй свій емоційний стан при виконанні пісень з музичного спектаклю». Відповіді на запитання допомагали учням визначитись у своїх музичних уподобаннях.

Найскладніший момент - пошук музичного спектаклю, який зацікавив би підлітків, складання сценарію, розподіл обов'язків, де будуть задіяні всі учасники. При проведенні музичного свята-конкурсу «Плекаємо пісню» на кращу інсценізацію української народної пісні, учні на прикладі ігрових

народних пісень усвідомлювали значення узгодженості між співом, танцем і декламацією. Інсценізація фольклорних діалогових пісень, пісень-ігор «Мак», «Перепілка», «Грицю, Грицю, до роботи», «Зажурився, дідусьок, що має робити», «Куди їдеш, Романочку», «Несе Галя воду», «Ой під вишнею» поєднувала мистецько-пізнавальний, співацький, художньо-мовленнєвий, ритмо-пластичний і сценічно-театральний види художньої діяльності, сприяючи формуванню творчих умінь підлітків і реалізації творчого задуму колективу.

Отже, на заняттях органічно поєднувалося засвоєння теоретичних знань та практичних умінь творчої діяльності, удосконалювалися проекти втілення художніх образів. У процесі практичної роботи нами було визначено систему творчих вправ та завдань: усний опис музичних вражень від прослуханого музичного твору, художнє зображення музичного образу, поетична імпровізація, пластичне відображення художнього образу твору.

Таблиця 3.2.1

Результати сформованості творчих умінь на організаційному етапі

Групи	Рівні сформованості творчих умінь		
	високий	середній	низький
Експериментальна група	40,3	30,5	29,2
Контрольна група	14,5	46,8	38,7

Другий етап – *навчальний* – спрямований на застосування методів стимулювання творчих досягнень, вирішення завдань активізації художньої творчої діяльності на основі принципу інтеграції художніх засобів виразності, поглиблення змісту музичного і теоретичного матеріалу. Цей етап ґрунтувався на *принципах* послідовного і доцільного накопичення художніх вражень; опори на ігрову діяльність; синтезування різних видів мистецтва. Другий етап спрямовувався на формування емоційно-пізнавального і комунікативного компонентів творчих умінь.

Завдання II етапу:

- розвиток творчої уяви, музикальності, співочого голосу, виразності

мовлення; формування правильної постави, чуття ритму, вмінь працювати у сценічному просторі (мотиваційний компонент);

- виховання здатності відчувати музику в співі, танцювальних рухах, пластиці (емоційно-пізнавальний компонент);
- формування спільного інформаційного поля між підлітками і керівником (комунікативний компонент);
- активізація художньо-пізнавальної та виконавсько-творчої самостійної діяльності учнів (діяльнісний компонент).

На цьому етапі робота проводилась із застосуванням ігрових, проблемно-евристичних, інтегративних методів, поглиблюються засвоєні знання, виявляються особистісні творчі уміння, що самостійно застосовувалися в практичній діяльності.

Наповнюючи музичні заняття ігровими елементами ми вдавалися до ігор, де учні відгадують кросворди, ребуси, шаради та ін. Розв'язування цікавих завдань вимагає від школяра кмітливості, гнучкості розуму, змушувало повторювати вивчене, вслухатись в знайомі звуки. Все це, безумовно, збагачує інтерес до музично-театральної діяльності, сприяє збагаченню духовного запасу, запам'ятовуванню музичного матеріалу.

Ігрова форма навчальних завдань стимулює вольові дії учнів, допомагає долати труднощі в навчанні шляхом не тільки вольових зусиль, а й задоволення своїх емоційних потреб. Як і будь яка діяльність, що викликає інтерес, гра сприяє успішному проходженню психічних процесів, кращому засвоєнню навчального матеріалу. У грі дитина намагається виконати взяту на себе роль здійснити те, до чого дана роль зобов'язує. Відповідно до цього мотиву формується і мета – пізнання складу і порядку дій необхідних для виконання ролі. Саме система дій стає безпосереднім змістом активного усвідомлення дитини, а засвоєні знання, вміння і навички набувають особистісно значущого смислу. В результаті у грі навчальна мета досягалася значно швидше і ефективніше, з меншою затратою енергії.

За допомогою театральної дії підлітки часто спілкувалися з персонажами казок, сперечалися, допомагали один одному, обговорювали те чи інше рішення, виконували прохання, доручення. А також із задоволенням виконували ролі артиста, глядача, критика, вчителя, намагалися зробити нескладні завдання, вправи. Під час гри можливості підлітків проявлялися більшою мірою, ніж у будь якій іншій діяльності.

В систему дидактичних ігор учнів ми включали такі:

- на формування розумової інформації (аналіз, порівняння, виділення головного, аналогія, класифікація, узагальнення);
- на відновлення, доповнення цілого;
- на виключення зайвого;
- ігри-драматизації;
- ігри-конструювання;
- рольові ігри з елементами сюжету

Активність у школярів викликали рольові ігри: «Я – вчитель», «Я – диктор телебачення, радіо», «Виконавець і слухач», «Артист і сценарист», «Співак і танцівник» тощо.

При доборі репертуару та інтерпретації художніх творів для музичного театру враховувалися запити учнів-глядачів молодшого і середнього шкільного віку. Казкові сюжети, яскраві, рекреаційно-розважальні вистави фантастично-пригодницького змісту найкраще задовольняли їхні естетичні потреби. Спектакль, вистава або музично-театральна мініатюра повинні емоційно захоплювати учнів-акторів і учнів-глядачів, вирізнятись яскравою театральною дією, пробуджувати уяву і фантазію.

У процесі ігрової діяльності для підлітків використовувався відповідний вокальний та літературний матеріал. Робота проводилась над музичним спектаклем «Шоколадна країна» – сценарій і музичне оформлення В. Штуко.

Розвиток музичного сприйняття на заняттях гуртка відбувався в різних формах позакласної роботи - концертах, лекціях, бесідах.

**Результати сформованості творчих умінь
на навчальному етапі**

Групи	Рівні сформованості творчих умінь		
	високий	середній	низький
Експериментальна група	43,3	45,1	11,6
Контрольна група	20,9	30,4	48,7

Третій етап – виконавський – характеризується педагогічною взаємодією школярів і керівника, а також самостійністю вихованців, оригінальністю інтерпретації художніх образів. Даний етап був спрямований на формування діяльнісного компонента творчих умінь.

Завдання III етапу:

- розуміння і відтворення творів музично-театрального жанру, аналіз та інтерпретація їхнього художньо-образного змісту, стимулювання творчої ініціативи, самостійність розв'язання художніх завдань (мотиваційний компонент);
- розширити уявлення про особливості сценічного мистецтва: опери, оперети, балету, театру ляльок (емоційно-пізнавальний компонент);
- налагодити діалогічні відносини, психологічну єдність, взаєморозуміння, узгодженість, впорядкування комунікативних дій (комунікативний компонент);
- самостійна творчість у різних видах діяльності (діяльнісний компонент).

Грунтувався на *принципі* поєднання наукової обґрунтованості та практичної значимості; єдності виховних, розвиваючих і навчальних завдань.

Навчальна результативність занять визначається за наслідками оцінювання кінцевого продукту – художніх знань і умінь. У школярів у процесі мистецького навчання формується вміння визначати художню ідею твору, тобто образу, який виникає в уяві, тих думок і почуттів, які вони хочуть передати оточуючим.

Для того, щоб твори музично-театрального мистецтва викликали в свідомості учня почуття естетичної насолоди, розуміння того, що композитор намагався виразити, учень повинен мати певну підготовку в сфері художньої

культури. Поєднання і взаємозв'язок різних видів художньої діяльності надають музичному спектаклю особливу динамічність.

При підготовці вокальних номерів підлітків захоплювало спільне, цілеспрямоване творче дійство, а також бажання досягти успіху. Колективна робота над фрагментами опер-казок («Пригоди Барвінка і Ромашки» – муз. Е. Бриліна, «Вовк і семеро козенят» – муз. М. Коваля) проводилась за розробленим планом, який передбачав послідовне виконання наступних завдань: ознайомлення з лібрето; розподіл ролей; уточнення завдань театральної постановки; ілюстрування та прослуховування фрагментів опери; вирішення організаційних питань; засвоєння музично-поетичного тексту та оперних партій; поєднання співу та сценічної гри; постановка окремих сцен опери; художній аналіз сценічного дійства; обговорення та оцінка результатів акторської гри.

У процесі занять використовувалась система методичних прийомів, які сприяють продуктивній розумовій діяльності учнів, активізують розвиток їх можливостей працювати творчо: метод взаємної критичної оцінки творчих робіт: рецензування творів роздумів, взаємне рецензування робіт; за матеріалами отриманої рецензії готується відповідь-додаток, відповідь-доробка; метод «мозкового штурму», який передбачає швидкий пошук вирішення проблемного питання; метод нових варіантів, тобто учень повинен знайти нові варіанти вирішення завдання, коли вже є кілька; метод інформаційної недостатності - вирішення задач, в яких не вистачає даних; метод інформаційної насиченості - виконання завдань, в яких є зайві дані; написання проектів різних видів (інформаційних, творчих).

Таблиця 3.2.3

**Результати сформованості творчих умінь
на виконавському етапі**

Групи	Рівні сформованості творчих умінь		
	високий	середній	низький
Експериментальна група	39,4	45,9	14,7

Контрольна група	9,6	39,8	50,6
------------------	-----	------	------

Порівняльний аналіз результатів проведеного експерименту на основі достовірних даних показав ефективність використання методики формування творчих умінь учнів підліткового віку у процесі музично-театральної діяльності. Її базу становлять методи активізації музично-творчої діяльності учнів на основі принципу інтегративності зв'язків різних видів мистецтва, які спрямовані на всебічний розвиток художньо-творчої активності та вдосконалення художньо-естетичного досвіду підлітків. З метою ефективного забезпечення цього процесу важливе значення надавалося емоційно-мотиваційній сфері позитивного ставлення учнів до опанування художніми видами діяльності, потребам у набутті необхідних знань та умінь.

Висновки до третього розділу

На підставі теоретичного аналізу дослідження творчих умінь і результатів констатувального експеримента обґрунтовано систему критеріїв (мотиваційного, емоційно-пізнавального, комунікативного, діяльнісного) та показників сформованості творчих умінь учнів підліткового віку засобами музично-театральної діяльності.

Розроблено діагностичний інструментарій констатувального та формувального експериментів, виявлено 3 рівні сформованості структурних компонентів творчих умінь (низький, середній, високий).

На констатувальному етапі експериментального дослідження зафіксовано недостатній рівень сформованості творчих умінь підлітків, який характеризується відсутністю потреби у пізнанні музично-театрального мистецтва.

З метою формування творчих умінь учнів ЕГ ми використовували такі прийоми та методи: наочно-ілюстративні (спостереження, перегляд відеофільмів та творів мистецтва); проблемно-пошукові (евристичні бесіди, прослуховування музичних творів), ігрові, інтерактивні тощо.

Також ми використали поетапну методику, яка складалася з трьох етапів (організаційного; навчального; діяльнісного).

На заключному етапі формувального експеримента виявлено позитивну динаміку формування творчих умінь учнів підліткового віку засобами музично-театральної діяльності.

ВИСНОВКИ

Результати експериментального дослідження проблеми формування творчих умінь учнів підліткового віку в процесі музично-театральної діяльності дозволили сформулювати ряд теоретичних і практичних висновків:

1. Проведеним аналізом психологічної, педагогічної, мистецтвознавчої наукової літератури з даної проблеми, нами констатується: поняття «уміння» має складну психологічну структуру, чим і зумовлюється сила його впливу на розвиток особистості. Дослідники визначають уміння як здібність особистості виконувати дії на основі власного досвіду; як системне явище, що включає взаємопов'язані компоненти, які забезпечують творчу діяльність

Творчі уміння формується і реалізується в діяльності людини, бо кожна діяльність містить у собі елементи творчості.

2. У нашому дослідженні виділена низка *педагогічних умов*, які впливають на формування творчих умінь підлітків.

– синтез засобів художньої виразності музичного і театрального мистецтва;

– використання системи позитивних мотивів та стимулів, що сприяє більш повному розкриттю в учнів ініціативи, творчості;

– створення проблемних ситуацій, що потребують творчого вирішення.

3. Відповідно до структурних компонентів творчих умінь визначено і вмотивовано критерії та показники:

1) ступінь сформованості ціннісних орієнтацій у ставленні до музичного театру (пізнавальний інтерес до музично-театрального мистецтва, мотиваційна спрямованість на художню діяльність); 2) емоційно-пізнавальний рівень художньо-естетичної діяльності (знання з історії, теорії та практики музично-театрального мистецтва); 3) комунікативний – здатність налагоджувати творчі контакти у музично-театральній діяльності (творче спілкування з учителем, однолітками, партнерами, глядачами, акторами, музикантами); 4) діяльнісний - ступінь здатності до самостійної інтерпретації

та імпрровізації (рівень виконання творчих завдань у різних видах художньої діяльності).

4. Розроблена методика включала 3 етапи: організаційний, навчальний, виконавський. Мета формувального етапу дослідження полягала в експериментальній перевірці ефективності розробленої методики формування творчих умінь в процесі музично-театральної діяльності підлітків, яка сприяє ефективному оволодінню видами художньої діяльності, прояву естетичних потреб та художніх смаків.

5. З метою формування творчих умінь учнів ЕГ ми використовували такі прийоми та методи: наочно-ілюстративні (спостереження, перегляд музичних вистав та творів мистецтва); проблемно-пошукові (евристичні бесіди), ігрові, інтерактивні тощо.

Аналіз результатів педагогічного експерименту засвідчив, що впровадження музично-театральної діяльності у навчальний процес суттєво стимулює творчий розвиток школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / В. Ц. Абрамян. – К. : Лібра, 1996. – 224 с.
2. Ананьев Б. Г. О соотношении способностей и одаренности. Проблемы способностей / Б. Г. Ананьев – М., 1962. – С. 15-31.
3. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во Казанського ун-та, 1988. – 236 с.
4. Апраксина О. А. К вопросу о диагностике музыкальных способностей // Музыкальное воспитание в школе / О.А. Апраксина. – М. : Просвещение, 1985. – Вып. 11. – С. 116.
5. Бабанский Ю. К. Оптимизация педагогического процесса : (В вопросах и ответах) / Ю. К. Бабанский, М. М. Поташник. – [2-е изд.]. – К. : Рад. шк., 1984. – 287 с.
6. Байбара Т. М. Дидактические условия эффективного использования исследовательского метода в обучении младших учеников. автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Т.М. Байбара. – К., 1988. 240 с.
7. Баринова М. Н. О развитии творческих способностей ученика / М.Н. Баринова. – М.: Музыка, 1961. – 60 с.
8. Барко В. І. Як визначити творчі здібності дитини? / В. І. Барко, А. М. Тютюнников. – К. : Україна, 1991. – 79 с.
9. Белобородова В. К. Музыкальное воспитание школьников / Белобородова В.К., Ригина Г.С., Алиев Ю.Б. – М.: Педагогика, 1975.
10. Бернштейн Н. О построении движений / Н. Бернштейн. – М. : Медгиз, 1947. – С. 173-175.
11. Бех І. Д. Від волі до особистості / І. Д. Бех. – К. : Україна-Віта, 1995.
12. Библер В. С. Мышление как творчество / В.С. Библер. – М.: Педагогіка, 1975. – 389 с.

13. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения: в 2-х т. / П. П. Блонский ; под ред. А. Петровского. – М. : Педагогика, 1979. – Т. 2. – С. 30-33.
14. Богоявленская Д. Б. Пути к творчеству / Д. Б. Богоявленская. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
15. Божович Л. И. Избранные психологические труды: Проблемы формирования личности / Л. И. Божович ; под ред. Д. И. Фельдштейна. – М. : Международная педагог. академия, 1995. – 212 с.
16. Верховинець В.Н. Весняночка. Ігри з піснями для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку / В.Н. Верховинець. – К.: Музична Україна, 1989. – 343 с.
17. Ветлугіна Н. О. Музичний розвиток дитини / Н. О. Ветлугіна. – К. : Музична Україна, 1978. – С. 163-165.
18. Вихрущ В. О. Методологія та методика наукового дослідження / В.О. Вихрущ. – Тернопіль: ТАЙП, 2007. – 222 С.
19. Власюк Є. М. З досвіду використання гри у навчанні / Э.М. Власюк // Початкова школа. – 1986. – № 11. – С. 18-20.
20. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: психол. очерк / Л. С. Выготский. – [3-е изд.] – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.
21. Возрастные и индивидуальные особенности младших школьников / Под ред. Д.Б. Елькониной и Т.В. Драгуновой. М.: Просвещение, 1967. – С. 243-330.
22. Возрастные и индивидуальные различия памяти / под ред. А.А. Смирновой. – М.: Педагогика, 1979. – С. 21- 26.
23. Вульфів Б.З. Організатор позакласної і позашкільної виховної роботи: Зміст і методика діяльності / Б.З. Вульфів, М.М. Поташник. – К.: Рад. школа, 1984.–214 с.
24. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: психол. очерк / Л. С. Выготский. – [3-е изд.] – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.

25. Газман О.С. В школу с игрой: Книга для учителя. / О.С. Газман., Н.Е. Харитоновна. – М.: Просвещение, 1991. – 96 с.
26. Гладкая О.О. О формировании певческих навыков на уроках музыки в начальных классах / О.О. Гладкая // Музыкальное воспитание в школе. – 1979. – Вып. 14. – С.26-34.
27. Глебов И.Н. О музыкально-творческих навыках у детей / И.Н. Глебов // Музыкальное воспитание в школе: Сб. статей /Авт. предисловия и сост. О.Апраксина. – М.: Музыка, 1970. – Вып. 6. – С. 13–17.
28. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж. Гилфорд // Психология мышления. – М., 1969. – С. 531-537.
29. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
30. Горальский А.П. Пути изучения творчества / А.П. Горальский // Вопросы психологии. – 1986. – № 5. – С. 175-176.
31. Горюнова Л.Л. Развитие ребёнка как его жизнетворчество / Л.Л. Горюнова // Искусство в школе. – 1993. – № 1. С. 15-21.
32. Грищенко Н.В. Феномен творчості: філософсько-онтологічні засади / Н.В. Грищенко. – Харків, 1995. – 180 с.
33. Гродзенская Н.Л. Школьники слушают музыку / Н.Л. Гродзенская. – М.: Просвещение, 1969. – 77 с.
34. Громов Е.С. Художественное творчество / Е.С. Громов. – М.: Политиздат, 1970. – 263 с.
35. Гураш Л. Відчуті і збагнуті: теорія і методика / Л. Гураш // Дошкільне виховання. – 2002. – № 7. – С. 6-7.
36. Дем'янчук О.Н. Формування музично-естетичних інтересів учнів загальноосвітньої школи / О.Н. Дем'янчук. – К.: Вища школа, 1994.
37. Дорошенко Т.В. Ігри у навчанні музики / Т.В. Дорошенко // Початкова школа. – 1996. – № 4.– С. 38-41.

38. Дорошенко Т.В. Розвиток творчих здібностей на уроках музики: методичні рекомендації / Т.В. Дорошенко // Початкова школа. – 2001. – № 4. – С. 34-37.
39. Дружинин В.М. Психология общих способностей / В.М. Дружинин. – СПб: Питер Ком, 1999. – 368 с
40. Жовчак З.В. Виховання школярів засобами мистецтва / З.В. Жовчак // Мистецтво та освіта. – 2004. – № 3. – С. 18-20.
41. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя / В. И. Загвязинский. – М. : Педагогика, 1987. – 160 с.
42. Занков Л.В. Проблема начального обучения / Л.В. Занков // Советская педагогика. – 1973. – № 11. – С. 30-31.
43. Зязюн І.А. Виховання естетичної культури школярів / І.А. Зязюн, Н.Е. Миропольська, Л.О. Хлебнікова та інші. – К.: ІЗМН, 1998. – 156 с.
44. Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца. Кн. для учителя / Д. Б. Кабалевский. – М. : Просвещение, 1984. – 206 с.
45. Как построить свое “Я” / [под ред. В. П. Зинченко]. – М. : Педагогика, 1991. – 136 с.
46. Кальчук М.І. Авторська програма елективного курсу основ театрального мистецтва / М.І. Кальчук // Початкова школа. – 2006. – № 3. – С. 35-37.
47. Клименко В. В. Психологические тесты таланта / В. В. Клименко. – Харьков : Фолио, 1997. – 414 с.
48. Книга вчителя дисциплін художньо-естетичного циклу: довідково-методичне видання / [упоряд. : М. С. Демчишин, О. В. Гайдамака]. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – С. 160-211.
49. Ковалив В. Я. Методика музичного виховання на релятивній основі / В. Я. Ковалив. – К. : Музична Україна, 1972. – 149 с.
50. Коган В.З. Понятие „активность личности” как категория социальной психологии / В.З. Коган. – М.: Педагогика, 1971. – 130 с.

51. Комаровська О. Музика, театр, хореографія у позаурочний час : практичні поради з організації художньої діяльності школярів / О. Комаровська // Шкільний світ. – 2005. – № 32. – С. 1-24.
52. Кондратьева С.В. Педагогические аспекты проблемы понимания людьми друг друга / С.В. Кондратьева // Психология межличностного познания. – М., 1981. – С. 80-85.
53. Концепція загально середньої освіти (12-річна школа) // Початкова школа.– 2002. – №№ 2, 3. Розділ III.
54. Кучерявый А.Г. Педагогика и психология детского творчества (Аспект самоформирования умений организовывать творчество детей): Учебное пособие / А.Г. Кучерявый – К., 1998. – 193 с.
55. Левин В.А. Воспитание творчества / В.А. Левин. – М.: Знание, 1977.
56. Лейтес Н. Г. Умственные способности и возраст / Н. Г. Лейтес. – М.: Педагогика, 1971. – 279 с.
57. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – [2-е. изд.]. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
58. Лук А. Н. Психология творчества / А. Н. Лук. – М.: Наука, 1978. – 126 с.
59. Люблинская А.А. Очерки психологического развития ребёнка. / А.А. Люблинская. – М.: Просвещение, 1965. – 36 с.
60. Матюшин А.К. Концепція творческой одарённости / А.К. Матюшин // Вопросы психологи. – 1989. – № 6. – С. 29-33.
61. Маслоу А. Самоактуалізація / А. Маслоу // Виховання і культура. – 2001. – №1. – С. 88-92.
62. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі / Л. М. Масол. – Харків : Веста : Видавництво “Ранок”, 2006. – 256 с.
63. Медведева И. Я. Куклотерапия, или что такое драматическая психозелевация / И. Я. Медведева, Т. Л. Шишова // Театр, где играют куклы : пьесы, методика, программа. – М.: ВЦХТ, 1999. – С. 98-104.
64. Науменко С.І. Основи вікової музичної психології / С.І. Науменко. – К.: Український центр творчості та юнацтва, 1995. – 103 с

65. Неменский Б. М. Мудрость красоты: кн. для учителя / Б. М. Неменский. – [2-е изд.] – М. : Просвещение, 1987. – 255 с.
66. Никитина Г. В. Формирование творческих умений в процессе профессионального обучения / Г. В. Никитина, В. Н. Романенко. – СПб. : Изд. С.-Петербургского университета, 1992. – 168 с.
67. Огороднов Д. Є. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе / Д. Є. Огороднов. – К. : Музична Україна, 1981. – 166 с.
68. Онофрійчук Л.М. Соціалізація школярів засобами театралізованих ігор. Україна-Польща: економічні та соціальні виклики 2030: електронний Збірник матеріалів Міжнародної міждисциплінарної конференції (Варшава, Польська Республіка), – Варшава, 2017. – С. 145-148.
69. Онофрійчук Л. М. Комплексне застосування засобів виразності у створенні художнього образу лялькового театру / Л. М. Онофрійчук // Наукові записки. Вип. 9. (Серія : Педагогіка і психологія). – Вінниця : ВДПУ, 2004. – С.77-81.
70. Павленко Ю.І. Щоб учитися було цікаво / Ю.І. Павленко. – К.: Вища школа, 1989. – 120 с.
71. Павлов В.Д. Формирование творческого воображения учащихся (на материале обучения учащихся 3-6 классов изобразительному искусству): автореф. дис. к. п. н.: спец. 02.03.05 – К., 1973. 27 с.
72. Паламарчук А.І. Позакласна музично-виховна робота зі школярами молодших класів / А.І. Паламарчук // Музика в школі. – 1981. – С. 16.
73. Паронова В. Дитячий театр. Казки: Сценарії та маски. / В. Паронова. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004.
74. Печерська Е. Казкові сюжети на уроках музики / Е. Печерська // Початкова школа. – 1996.– № 11. – С. 33.
75. Платонов К. К. О системе психологии / К. К. Платонов. – М : Мысль, 1972. – 216 с.

76. Платонов К. К. Проблемы способностей / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1972. – 312 с
77. Пономарев Я. А. Психология творчества / Я. А. Пономарев. – М. : Наука, 1976. – 303 с.
78. Приходченко К. І. Витоки творчості. Розробки уроків та позакласних заходів з розвитку творчих здібностей учнів. Посібник. / К.І. Приходченко. – К.: Сталкер, 1998.– 410 с.
79. Проблемы освоения театральной педагогики в профессионально-педагогической подготовке будущего учителя: Материалы Всесоюзной научно-практической конференции. – Полтава, 1991. С. 209-211.
80. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості: Навчальний посібник / В.В. Рибалка. – К.: ІЗІМН, 1996. – 236 с.
81. Ригина Р.С. Уроки музыки в начальных классах / Р.С. Ригина. – М.: Просвещение, 1979.
82. Рогозіна В.О. Особливості методики розвитку творчих здібностей школярів / В.О. Рогозіна // Мистецтво та освіта. – 1997. – № 2. – С. 8-10.
83. Роджерс К.К. Вчитися бути вільним. Гуманістична психологія: Антологія: Навчальний посібник для студентів у 3-х т. / Ред. Трач Р., Боліс Г. / К.К. Роджерс. – Пульсари, 2001. – Т. 1. Гуманістичні підходи в загальній психології в загальній психології ХХ століття. 252 с.
84. Роменець В. А. Психологія творчості / В. А. Роменець. – К. : Либідь, 2001. – С. 14-16.
85. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі : навч.-метод. посібник / О. Я. Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.
86. Ростовський О. Які почуття передає музика / О. Ростовський, Л. Хлебнікова // Початкова школа. – 2001. – № 9. – С. 39-42.
87. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : ЗАО “Питер”, 1999. – 720 с. – (Сер. “Мастера психологии”).

88. Руденко Н. К. Формування творчих здібностей учнів 5-9 класів у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва: автореф. дис. к. п. н.: 13.00.02 / Н. К. Руденко. – К.– 2004.– 22 с.
89. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька / О. П. Рудницька– Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
90. Савченко О. Я. Розвивай свої здібності: Навчальний посібник для молодших школярів / О.Я. Савченко – К.: Освіта, 1995. – 159 с.
91. Силіна Г.Т. Питання формування творчої активності дітей молодшого шкільного віку в педагогічній літературі кінця ХІХ початку ХХ століття / Г.Т. Силіна // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Херсон, 2001. 14. – С. 39-43.
92. Скрипник М. І. Інтерактивне навчання: основні поняття / М. І. Скрипник // Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – С. 30-43.
93. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С. О. Сисоєва. – К. : Поліграф-книга, 1996. – 405 с.
94. Смагло Н. С. Сучасні аспекти розвитку творчої особистості. Філософія освіти / Н. С. Смагло // Дайджест педагогічних ідей та технологій. – 2002. – № 3. – С. 32-35
95. Сухомлинский В. О. Избранные педагогические сочинения: в 3-х т. / В. О. Сухомлинський. – М. : Педагогіка, 1981. – Т. 3. – С. 152-160.
96. Театр, семья, школа / Сост. Ю.А. Зубков. – М.: Просвещение, 1975.
97. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Избранные труды: В 2-х т. т./ Б.М. Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – Т. 1. – С. 42.
98. Тушева В. Творчі завдання на уроках музики / В. Тушева // Початкова школа. – 1997. – № 6. – С. 30-33.
99. Уланова С. І. Світоглядно-методологічні основи формування музично-естетичної культури // Художня освіта і проблема виховання молоді. Зб. наук. статей / С.І. Уланова – К.: Міносвіти України, ІЗМН, 1997. – С. 10.

100. Усова А. В. Формирование у учащихся учебных умений / А. В. Усова, А. А. Бобров. – М. : Знание, 1987. – 80 с. – (Сер. “Педагогика и психология” ; №7
101. Черноиваненко Н. М. Методика музыкального воспитания в школе / Н.М. Черноиваненко, Л.Г. Дмитриева. – М.: Просвещение, 1989. – С.20.
102. Шацкая В. Н. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества. / В.Н. Шацкая. – М.: Педагогика, 1975. 197 с.
103. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе : учеб.-метод. пособие / Г. П. Шевченко. – К. : Рад. шк., 1985. –144 с.
104. Шинкаренко А.І. Урок музики, як урок мистецтва / А.І. Шинкаренко // Початкова школа. – 1996. – № 4. – С. 33-36.
105. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. – М. : Сентябрь, 1996. – 92 с.
106. https://pidruchniki.com/1328102259855/meditsina/funktsionalna_asimetriya_mozku
107. <http://docplayer.ru/40761197-Korrekciya-agressivnogo-povedeniya-podrostkov-metodom-art-terapii.html>.

ДОДАТКИ

Вправи для розвитку голосу

- Повітря вдихніть через ніс і порахуйте до трьох. Видихніть його через рот. Повторювати 5 хвилин.
- Ноги на ширині плечей, хребет випрямлений, одна рука на грудях, інша на животі. При вдиху напружуємо живіт вперед.
- Повітря вдихніть через рот і плавно видихайте його, вимовляючи: «а, і, и, е, у, о».
- «гарчати» і «мукати» із закритим ротом до лоскоту в губах. Спочатку тихо, а потім – голосно.

Вправи для дикції

– Вимовляти сполучення приголосних на видиху. Спочатку артикулювати звуки беззвучно, після цього пошепки, а наприкінці голосно.

- Ба – б-бо – бе – бі – б у
- ва – ви – по – ве – ві – ву
- так – ди – до – де – ді – ду
- па – пи – по – пе – пі – пу
- фа – фи – фо – фе – фі – фу
- та – ти – то – те – ти – ту
- га – ги – го – ге – ги – гу
- ка – ки – ко – ке – ки – ку
- ха – хи – хо – хе – хі – ху

– Вимовляти звукосполучення на видиху. Спочатку беззвучно, після цього – пошепки, а в кінці – чітко і голосно (але не до крику)

- лРа – лри – лро – лре – лрі – ЛРУ
- РЛА – рли – РЛО – РЛЕ – рлі – РЛУ

– Вимовляти складами:

- ППА – ппи – ппо – ППЕ – ппи – ППУ
- БАА – бби – БОО – ббе – ББІ-ББУ
- Пабба – побби – пуббо – пуббе – піббі – пиббу

– Вимовляти чітко такі поєднання:

- ПТКА – птки – птко – птке – пткі – Птку
- Тпка – тпки – тпко – тпке – тпкі – ТПКУ
- КПТА – кпти – КПТО – кпте – кпті – КПТУ

– Вимовляти чітко і повільно такі слова:

- Ганна, Ася, Аліса, Альбіна, алгебра, Аня, адреса, айстра, автор, мак, яр, як, отрута, ягода, нас, бал, старт, рука, яма, альт .
- Бок, гість, ось, дощ, горе, зорі, міст, будинок, кіт, лом, грудки, рахунок, сльози, сіль, лід, тітка, Льоня.

□ Ранок, розум, вугілля, узи, зуб, в'язень, цибуля, клуб, шум, праця, пишу, звуть, праска, південь, союз, дзига, юродивий, юнак, гумор, в негоду, в середу.

□ Вив – вил, був – бив, тил – твань, мив – Ніл, палати – пиляти, рись – рис.

□ Б – бе, ги – ге, ви – ве, ли – ле, ни – не, ми – ме, пи – пе, ти – Те, ри – ре, си – се .

– Вимовляйте фрази з різною інтонацією. Уявіть, що ви розмовляєте з другом, який сумнівається в кожному вашому слові. Вам необхідно спокійно і переконливо відстоювати свою правоту.

1. Міла Мімози купила мамі (рівно, спокійно).

2. Міла Мімози купила мамі? (Інтонацією виділіть перше слово).

1. Міла Мімози купила мамі

2. Міла Мімози купила мамі?

1. Міла Мімози купила мамі

2. Міла Мімози купила мамі?

1. Міла Мімози купила мамі.

2. Міла Мімози купила мамі?

1. Міла Мімози купила мамі!

– Вимовляєте скоромовки, які придуть вам на розум спочатку беззвучно, після цього пошепки, а в кінці – чітко і голосно. Після цього промовляйте їх, посміюючись, з гумором, потім – з наміром повідомити щось страшне, а в самому кінці – в дуже швидкому темпі.

Скоромовки для розвитку артикуляції

Бабин біб розцвів у дощ -
Буде бабі біб у борщ.

***

Бобер на березі з бобренятами бублики пік.

***

Боронила борона по боронованому полю.

***

Босий хлопець сіно косить,
Роса росить ноги босі.

***

Ворона проворонила вороненя.

***

Всім подобається це куце цуценя.

***

Дзижчить над житом жвавий жук,
Бо жовтий він вдягнув кожух.

***

Жовтий жук купив жилет,
Джемпер, джинси та жакет.

***

Ішов Прокіп, кипів окріп, прийшов Прокіп - кипить окріп, як при Прокопі,
так і при Прокопі і при Прокопенятах.

***

Ішов хлопець із ярмарку, по колоді через воду.

Тільки став він на колоду, бовть у воду.

Викис, вимок, виліз, висох, став на колоду.

Та знов - бовть у воду.

***

Їхав Прокіп мимо кіп.

Лічив снопи по три копи:

Одна копа ковпаком,

Друга копа ковпаком,

Третя копа ковпаком.

***

Їхали крамарі,

стали на горі

та й забалакались про Прокопа,
про Прокопиху і про маленькі Прокопенята.

***

Їла Марина малину.

***

Їхав Прокіп з Прокопихою ще й з маленькими прокопенятами.

***

Кіт котові каже: "Коте,
до комори кадуб вкотили.
В кадуб вкинеш капустину,
Кілька китичок калини".

***

Коваль кулю кував, кував і перековував.

***

Ковпак на ковпаку, під ковпаком - ковпак.

***

Копа на копі,
Під копою копа,
А хто їх копнув?
Копоклад Хома.

***

Коса косить - бруса просить,
Косар Герасим погострив - клин окосив.

***

Кричав Архип, Архип охрип,
Не треба Архипу кричати до хрипу.

***

Курочка - златоперочка по двору ходить, писклят водить, хохол надимає,
півня утішає.

***

Король орел, орел король,
У Кіндрата куртка короткувата.

***

Летів горобець, сів на хлівець,
А як вийшов стрілець, то утік горобець.

***

Летіла лелека, заклекотіла до лелеченят.

***

Лежить п'ять п'ятаків.
На кожному п'ятаку
Ще по п'ятаку.

***

Летів горобець через безверхий хлівець.
Ніс четверик гороху, без червотоку,
Без червоточини, без почервоточини.

***

Лізе кусіня з-за сусіка, зуби зазубрила, очі заочила.

***

Мусію, Мусію.
Муку сію,

Печу паляниці,
кладу на полиці.
Мусій, муку сій,
печи паляниці,
клади на полиці.

***

На возі коза, під возом лоза.

***

На полиці в коробиці
Півкороваю і паляниця.

***

На річці Лука спіймав рака в рукави.

***

На кому шапка найковпакуватіша.

***

Наш садівник розсадівникувався.

***

На дворі трава, на траві дрова.

***

Напекли млинців, назвали кравців.
А кравець за млинці та й побіг у танець!

***

На річці Лука спіймав рака у рукав.

***

Наш Карпо з своїми карпиненятами полукалу-карпився.

***

Наша верба найкорчукуватіша.

***

Не йди попри Прокопові ворота, попри прокопишині.

***

Не турбуйте курку, курчаточок, кучерявих клубчаточок.

***

Не клюй, курко, крупку, не кури, котику, люльку.

***

Невеличка перепеличка під полукіпком розпідпадьомкалась.

***

Ніс Пилип плуг через поріг.

***

Ой був собі коточок,
Украв собі клубочок
Та й сховався в куточок.

***

Вокальні вправи

Розспівки на легато:

Two staves of musical notation in 4/4 time. The first staff shows a sequence of quarter notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, followed by a quarter rest and a double bar line. The second staff shows a sequence of eighth notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, followed by a quarter rest and a double bar line.

Розспівка на легато і стакато:

A single staff of musical notation in 4/4 time. It begins with a quarter note G4, followed by a series of eighth notes: A4, B4, C5, B4, A4, G4, followed by a quarter rest and a double bar line.

Розспівки на стакато:

Three staves of musical notation in 4/4 time. The first staff shows a sequence of eighth notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, followed by a quarter rest and a double bar line. The second staff shows a sequence of eighth notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, followed by a quarter rest and a double bar line. The third staff shows a sequence of eighth notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, followed by a quarter rest and a double bar line.

ску - бі ду - бі ску - бі ду - бі - ду ...

1. Не-да/- рем-но тут зі-бра-лись, у во-ка-лі зна-єм толк, тож у

-важ-но при-слу-хай-тесь, по-чи-на-є-мо у-рок. Ми за

-про-шу-єм о-хо-чих, на-вчи-мо вас всіх а-зів, і ба

-сів, і ба-ри-то-нів, і со-пра-но, і аль-тів.

Сл. і муз. В.Кирилюк

